

звіздочолого оленя. Боярин часто закліпав, кволість розлилася по всьому тілі. Ані дихнути, ані слова мовити — неначе хто схопив за горло.

— Що, боярине, чорно перед очима? — ніби здалеку долинув голос Бужениці.

Справді, білий кінь раптом почорнів. Захотілося рвонуть кудись навмання, але довкола вершники із списками, шаблями, довбнями...

— Це не сон, боярине, а світлий наш отаман Мирон Дитинка зробив тобі гонор — прийшов у гості. Не стій, як слуп, а підійди-но ближче й поклонися чемненько. — Бужениця не дуже делікатно підштовхнув межі плечі.

Капотич доземно вклонився.

— Як бачиш, боярине, я не спізнився, — посміхнувся Дитинка. — Ми ж знайомі, правда?

— Так, так, — закивав головою Капотич, ніби щойно й не його тягли з хати до отамана. — У Киріака... Я теж почував там у псарні, хе-хе-хе, — засміявся слухано, обома руками куйовдячи бороду. — Я ненавидів того Киріака. То, знаєте, злий чоловік. Хотів господаря...

— А ти кращий? — з уст Дитинки зникла усмішка.

— Та я, знаєте, нічого не хочу від нашого воеводи. — Капотич ворухив губами, ніби важко було вимовляти кожне слово.

— Ти всього хочеш тільки від кріпаків?

— Вони мають мене слухати, бо я все-таки їхній боярин.

— А де кріпаки, привезені тобою з Денисівки? Можеш їх покликати?

— О, пане отамане, — Капотич затремтів од крижаного погляду Дитинки. — Мушу сказати тобі, світлий отамане, що вони є лайдаки. Взяли та й повтікали від мене. Як же ж воно буде, коли всі порозбігаються? Сам робитиму?

— А хіба тобі господь заборонив робити? — втрутився Штефанко Бурій. — Ти чув у Киріаковій псарні мою притчу про Адама й Єву?

— Та чув, славний витязю... Але що маю діяти, коли наш воевода Василь Лупул заборонив кріпакам тікати від одного пана до іншого? Я тут нічим не провинився. Живу по закону...

— Де ті кріпаки? — Дитинку розсердила балаканина боярина.

— Я їх трохи покарав, аби інші мали страх. Сидять у пивниці. Он там, — Капотич показав пальцем на яму з поквілею, порослою травою. У ній взимку зберігалися бочки

з квашеною капустою, огірки й буряки, а влітку, коли яма порожніла, боярин запирав там неслухняних кріпаків. Він аж вигинався перед отаманом: — Вони там не вмуть, а розуму наберуться. Надворі спека, а їм якраз... — слухано хихикнув.

Ластівка подався до ями. Капотич провів його очима й промовив до Мирона солоденьким тоном:

— Я їм їсти давав. Жили, як пани...

Дитинка вже не слухав боярина. Стежив за тим, що робив Ластівка. А той знайшов поблизу дрючок, засунув під двері, й вони затріщали. Люди в ямі злякано звелися на ноги.

— Вилазьте! — похмуро кинув Ластівка. — Чого позалізали туди, як кертиці?

— Нас пан загнав. Куди поведеш? — спитав недовіркою один з них.

— Не вішати ж, — засміявся Ластівка. — До отамана Мирона Дитинки. Будемо разом судити боярина за ваші кривди.

Посумнілі блакитні очі Дитинки болісно розглядали купку брудних, виснажених, схожих на моторошні тіні, людей, що поволі наближалися. Обернувся до Капотича й процідив кризь зуби:

— Бога не маєш у серці. Нікого не хочеш знати, ні з ким не рахуєшся...

— А з ким би я мав рахуватися, пане отамане?

— З своїм сумлінням. Воно в тебе є?

— Звідки? На ярмарку ж сумління не продають, — відповів за боярина Кожухар.

Лукачани охопило сум'яття. Якись незнайомі вершники почали зганяти до боярського двору всіх людей. Юрма стояла, переминаючись з ноги на ногу, й сподівалась щось почути від отамана. Але той ніби й не цікавився людьми, весь час балакав тільки з боярином. Нарешті звівся на ноги й промовив голосно, аби всі почули:

— Ти, боярине, не будеш більше панувати в цім селі.

А ці люди... — Дитинка обернувся до лукачанців: — Ви чуєте, люди, що я говорю? Цей боярин збиткувався з вас. Жив з вашого поту й мозолів, а за те ловив вас, як звірів, і саджав у яму. Тримав вас голодними, щоби-сьте його боялися. Я приїхав сюди покарати Капотича за вашу біду... Аби він більше не простягав до вас своїх ледачих рук. Однині ви вільні. Вже не мусите давати йому десятину. Най

сам робить із жоною, синами й доньками. У них є сила. Розумієте мене, люди?

— Та розуміємо, пане отамане. Нема таких, щоб хотіли на пана робити.

— А ти, Капотичу, будеш покараний за жорстокість. Ми зараз тебе повісимо!

Всі ойкнули й застигли в мовчанці. Такого ще не було.

У боярина, охопленого сліпим жахом, підламалися ноги, й він упав знесило перед отаманом на коліна. Та Дитинка на нього не дивився. Говорив про щось із своїми побратимами, показуючи на стару грушу, що росла біля будинку. Хлопці гучно зареготали й розійшлися.

Боярина зв'язали. Не кричав, не опирався, неначе з розпуки й жаху втратив розум і не відав, що зараз діятиметься. Дивився знецілено, як принесли налігачі й перев'язали його попід пахви. Один кінець довжелезної жердини припасували між стовбуром груші й гіллякою, а другий покладали на гребінь боярського будинку.

До Дитинки підійшов Кожухар.

— Отамане, дьогтю ніде немає.

— А що в тих халабудях?

— Збіжжя, борошно, солонина, бочки з медом.

Дитинка посміхнувся на якусь свою думку й сказав:

— Прикотить сюди дві бочки. Люди скаржилися, що він забирає в них увесь мід. Нагодуємо навіки.

З комори викотили дві бочки, які мали везти на хотинський чи кам'янецький ярмарки, вибили з них днища й перевернули у видолинку, де під час дощів була калюжа, а тепер вода в ній висохла. Бурштинова баюра свіжого травневого меду розповзлася у всі боки й заблищала на сонці, наповнивши повітря густим приємним запахом. З будинку винесли перину.

— Ну, боярине, ти любиш кріпацький мід. Тепер наїсишся доскочу. Ану хлопці, допоможіть йому, — наказав Дитинка.

— Отамане, даруй на цей раз, — просився Капотич. — Віднині й пальцем нікого не зачеплю. Буду для кріпаків, як рідний вітець.

Капотич знав, прощення йому не буде, але одне заспокоювало: ці розбійники ще нікого не вбили, не пускали людської крові, тільки оббирали дідичів до ниточки. Можуть спалити маєток — це їхня улюблена справа.

Ватажани схопили зв'язаного боярина й кинули в калюжу.

— Тепер качайся, дияволе, аби люди качалися зо сміху, — мовив Тихоліз. — Бо як ми тебе покачаємо, то довго кашлятимеш.

— Ну-у, чого чекаєш, іроде!

Капотич витріщився, думаючи, що люди жартують, забавляються, та діставши кілька копанців, почав жваво качатися в кріпацькому меду. Потім його витягли й кинули у розпорену перину. Боярин на очах людей перетворився у біле опудало, що форкало, як коняка, — пір'я ж обліпило очі, ніс, рот.

Боярина підтягли на налігачі, який оперізував його попід пахви, до покладеної між грушею й гребенем будинку жердини. Не опирався, не скиглив, не просив пощади, не ревів — був радий, що налігач накиннули не на шию. Висів, як мара.

Ватага й лукачанці од реготу за животи хапалися. Капотичова жона, заламавши руки, дивилася на висячого мужа й лементувала не своїм голосом, сімейство, яке висипало з хати, не відставало від своєї матері. Дитинка не міг слухати голосинь, сказав Бужениці:

— Зробіть з ними те, що зробили з Рошкою, — за село їх!

Боярське сімейство було оточене ватагою й лукачанцями і за якусь мить уже бігло з вересками, під люте валування сільських псів, світ за очі. Пір'яне опудало не витримало й крикнуло:

— Не по правді живеш, пане отамане!

— Іншої правди не жди, боярине, бо її для тебе не може бути, — відказав Дитинка. — Повиси на жердині до завтра. Ополудні прибуде мій побратим, при ньому тебе відчеплять. Якщо ж не застане тебе на жердині, то вся твоя садмба і всі Лукачани підуть з димом. Ні одної хати не залишу, бо ненавиджу рабів і страхопудів. Ви чуєте, лукачанці? — звернувся до натовпу. — Не смійте рятувати боярина, бо лихо впаде на ваші голови. А зараз мусите розібрати все боярське добро. Воно — ваше!

— Світлий пане отамане, ти село не спалиш, бо ми зробимо все, як веліш.

— Такими хочу вас знати, люди, — посвітлішав отаман.

Ватажани закликали лукачанське кріпацтво — чоловіків, жінок, старих, молодих й навіть дітей і взялися роздавати

їм дідичеве майно. Будинок, стайні, стодоли, хліви й кошари швидко порожніли.

На Капотича вже ніхто не звертав уваги. Хіба що ціла хмара бджіл, ос та всілякої іншої комахи, приваблена пахощами свіжого меду.

Не минуло багато часу, як Дитинка зібрав побратимів і попростував до Грушівців. На «гостину» до боярина Оврама Кажана.

Розділ шістнадцятий

Час минав так швидко, неначе хтось ляскав батоном чи плескав у долоні. Одна пора року впиралася в іншу й нетерпляче штовхала її, як людина, що дивіає непосильну ношу й штурляє всіх, хто плентається перед нею на вузькій стежці. Тягар тих днів, місяців і років був важений — вони ж несли події, від яких було інколи весело, часом страшно і сумно, а найчастіше — тривожно.

Григорко Голубий остаточно одужав, ніби вдруге на світ народився. Знову випростався, як зелений дубисько, що гордо шелестить на нестримному вітрі. У ньому заворушився, опритомнів гендлярський черв'як; защеміла купецька хвороба — знову ганяла, як ошалілого, від ярмарку до ярмарку, від торговиці до торговиці. На дорогах до Кам'янецьця йому марилися Снятин і Коломия, а коли занаджувався туди, то тягли строкати юрмиська на львівському ринку, ввижалися польські й німецькі торги. Якби розповів комусь, статечному й сумирному, про ту неміч, постійні гризоти й душевні шарпання, то люд, напевно, не перестав би плескати язиком, що носить-таки дідька в собі. Проходячи повз нього, православні хрестилися б дрібненько і шепотіли б до бога — ізбави нас, мовляв, од лукавого.

Григорко займався гендлярством і з господарем Василем Лупулом, бо дуже волів догодити своєму зятеві. Дитинка, щоправда, не налягав на свого тестя, але дечого все-таки вимагав. Річ у тому, що отаман повиганяв боярство з багатьох сіл — Денисівки, Чаплинців, Шубранця, Лукачан, Грушівців — і хотів, аби ніхто ніколи не налізав підступно на бідних людей. І Григорко мусив їхати до стольного міста з грішми, бо задурно Василь Лупул не хотів навіть розмовляти з своїми віроповіданими. Гроші у Григорка були —

заробляв своїм гендлюванням, та й Дитинка чимало відняв їх у Кириака, Сави Рошки, Костя Капотича та Лупула Строескула. Тих дукатів і талярів вистачало, щоб оборонити хоч частину кріпаків од лютості воеводи і винагородити побратимів, які вірили Дитинці, як самим собі, й служили вірою і правдою. Григоркові не доводилось довго умовляти Василя Лупула, той усе продавав. Йому потрібне золото. Багато золота. Адже по світу рознісся гучний розголос, що Лупул — найбагатший між князями, а без грошей гонор і пику не втримаєш. У Стамбулі, крім щорічного харача, мусив тицькати бакшиш усім разом і кожному окремо. Не даси — не втримаєшся на столі Молдови. І Лупул тратився, мусив бути щедрим. А доньку Розанду, послану заложницею до Стамбулу, треба викупити й видати заміж? Звичайно. А скільки довелось всунути тій зграї, що обліпила султана, аби Розанда вернулася до вітця? Не більше й не менше, як сто тисяч. А скільки має дати їй у віно, коли віддаватиметься? Не менше, ніж дав старшій доньці Марії — сто п'ятдесят тисяч. Нещодавно видав великому логофетові Георгію Стефану сорок тисяч талерів на військо найманців, з якого користі, як із жаби вовни. Але ж воно мусить бути, бо під боком — лютий ворог, Матей Басараб, волоський князь. Скрізь треба було платити. Тому він гріб з усіх обома руками. Узяв і від Григорка Голубого.

Та хоч господар нещадно дер із свого люду й щедро обдаровував турецьких можновладців, від яких залежало його панування, чомусь останні два роки доля почала дивитися скося, викинула з числа своїх улюбленців і, нарешті, покінчила з ним так швидко, неначе пошила на мертвого сорочку.

Під Батозькою горою Богдан Хмельницький оточив королівське військо, яким командував Калиновський, і вирізав його до ноги, подекують, понад тридцять тисяч жовнірів. Навіть тих, хто здався татарам у полон. Жоден не втік. Не втік і князь Калиновський з своїм сином — обидва наклали головами за козацьку поразку під Берестечком. Ой не пішло на користь шляхті, що Василь Лупул зрадив Богдана Хмельницького, передавши всі відомості про його сили й наміри кам'янецькому старості Петру Потоцькому.

Тиміш Хмельницький все-таки одружився з коханою Розандою.

На якийсь час Мирон Дитинка притих, аби не викликати невдоволення Лупула і не завдавати прикрощів козакам, адже він був людиною близькою до Тимоша Хмельницького. Хай синові славного гетьмана нічим не затьмарюються хвилини щастя з вродливою молдаванкою. Вони ж так кохають одне одного.

Ватага збудувала довжелезний будинок, в якому можна було розмістити півтори сотні людей. Дитинка дивився на нього без особливої втіхи. Спокою не давала Хотинська фортеця, яку в той час не дуже пильнували, бо з боку Польщі не чигала ніяка загроза — шляхта була зайнята війною з козаками. Дуже кортіло заволодіти нею й стати посправжньому сильним і невразливим володарем на буковинській землі між Прутом і Дністром.

Вимушене затишшя стало обтяжливим.

До Дитинки з усіх кінців Буковини приходив люд із скаргами на боярську сваволю й захланність. Він збирав ватагу і повторювались Лукачани й Грушівці з тією різницею, що кріпаки отамана не боялися, а вірили в нього й самі шукали захисту й справедливості.

Бояри перебували в страшному чеканні. Ніхто не знав, коли й звідки налетить ватага і яке покарання їм учинить. Знали тільки те, що отаман голоти прийде вдень і привселюдно гамселитиме не тільки за якусь велику провину перед кріпаками, але й за лихе слово, сказане мужикові. Рідний дім став для них студений і чужий. Тільки й діла — нашорошувати вуха, чи не гупотять кінські копита. Здрігалися від різкого рипу дверей, увижалосся, як на порозі спиняється якийсь голяф, і домівка хитається від грізних слів: «Ану, боярине, виходь надвір тримати відповідь перед світлим отаманом Дитинкою!»

Боже, коли вже ці страхи закінчаться!

Навесні 1653 року знялася несамоविта буря, яка похитнула й буковинський край. Великий логофет Георгій Стефан, перший боярин і достойник Молдови, найближчий до господаря, використав сорок тисяч талерів не для війська, яке мало б охороняти спокій Василя Лупула, а для його усунення зі столу. Георгій Стефан зв'язався з угорським князем Георгієм Ракоці й волоським воєводою Матеєм Басарабом, які охоче його підтримали. Великий логофет люто ненавидів свого володаря і вже здавна точив на нього зуби. Він сам розтрубив серед придворних про воєводині зальоти до його жони Сафти, та бояри тільки посміювалися в ку-

лак і мовчали, щоб не дратувати жорстокого й мстивого албанця.

Бояри змовилися вбити Василя Лупула в церкві на великдень. Георгій Стефан попросив Лупула відпустити його в село, начебто важко заслабла Сафта, а насправді подався назустріч волоським сейменам і угорському війську з Семигороду, яке вів Януш Кемені.

Про змову господар дізнався випадково. Він геть-чисто сказився. Сердара Стефана віддав у руки ката, а братів Костя й Петрашка Чоголів убив власноручно. Воєвода упрорся з частиною зрадливих достойників, але тікати з Молдови все-таки мусив — боявся угорських й волоських найманців. Куди ж тікати? До Хотина, розуміється. Але перше треба якось врятувати скарби, нагробовані за дев'ятнадцять років сидіння на шії бідних молдаванів і русинів. Лупул негайно послав жону і сина до Сучавської фортеці, а небожа — до фортеці Нямц, аби перевіз звідти всі коштовності до Хотина. Сам наладнував усілякого добра понад сто возів, до кожного було запряжено по три-чотири пари коней. З господарем вирушили й вірні йому бояри і півтори сотні найманців, які мали обороняти їх від людського гніву.

Зупинившись на березі Дністра, Лупул негайно послав гінця до Богдана Хмельницького, аби той прогнав з Молдови підступного логофета, а йому повернув воєводський стіл. Другого гінця послав до ворога Богдана Хмельницького, свого давнього приятеля — кам'янецького старости Петра Потоцького. Він мусив надати притулок, адже Лупул викупив колись його батька з татарської неволі. З Потоцьким зв'язувало й те, що обидва ж, як відомо, спричинилися до кленски Хмельницького під Берестечком. Не може такого бути, щоб Потоцький не простяг руку помічі приятелеві, який сидить на березі Дністра, як на їжаку, і з переляку навіть не здогадався, що можна замкнутися в Хотинській фортеці.

До Мирона Дитинки теж примчав гонець — від Хоми Гафенка. Отаман, зиркнувши на змиленого коня, з тривоگو (чи не сталося щось із старим?) спитав:

— Що тебе пригнало, чоловіче?

— Пане отамане, Хома сказав, аби-сь брав усю ватагу й мчав до Хотина. Там Василь Лупул. Він хоче тікати до польської шляхти з усім багатством. А Хома каже: «Най Лупул тікає, куди хоче, але майно тото заробили молдувани

й русини своїми руками, й воно має залишитися тут». Треба зробити, аби він утік з порожньою торбою. А це тільки тобі під силу, пане отамане.

— Тільки мені? — мовив Дитинка. Глянув зачудовано на Заплітного: — Чуєш, Васильку?

— Воеводське добро не гірше від боярського, пане отамане, — багатозначно посміхнувся Заплітний.

— Гарно було б, пане отамане, — приєднався й Штефанко Бурій, — трохи похрестити й дати воеводі благословення на далеку дорогу. Таким значливим людям я ще не співав на упокій, і чи трапиться коли нагода?

Дитинка замислився. Пройшовся мовчки по подвір'ї. Так, у стольному місті сталася якась колотнеча, бо деякі бояри, що повтікали на південь, тепер повернулися на Буковину й сиділи у своїх садибах, як миші, які чують kota в хаті. Лупулові не втриматися на столі, бо наробив занадто багато лиходійств — убив майже сорок тисяч людей. Тепер доля оголосила свій рішенець, і він — ганебно, як заець! — дав ходу з награбованим добром. Жінку й сина залишив у Сучаві на волю господню. Ну й лицар! І навіщо славний Хмель зв'язався й навіть породичався з людиною заячої породи! Бач, забрав скарби й хоче утекти, гаспид. Сподівається, мабуть, що козаки порятують і знову посадовлять його на стіл Молдови. Земля ж тут багата, а люд із діда-прадіда привчився натягувати собі жили.

Отаман звернувся до гінця:

— Охорона в нього велика?

— Та буде, пане отамане, далеко поза сотню.

Обличчя Дитинки спалахнуло.

— Ідемо, Васильку.

Мусять їхати. Мирон тримає біля себе побратимів. Їхнім сім'ям треба щось їсти, в щось одягатися. Про людей слід дбати, тоді й вони підуть за тобою в саме пекло. Це — свята правда. Великий гріх упаде на душу, якщо зароблене кров'ю і потом бідноти попливе через Дністер у руки шляхти. Треба ж того напівгнилого багатія трохи поскубти на прощання й людям на втіху. Аби знав, як має жити, коли хоче верховодити людом.

Загін був готовий. Чекав слова отамана з хвилюванням. Досі нападали на всіляких панів-дідичів, але щоб на самого воеводу — таке вперше. Нарешті, збиваючи за собою куряву, помчали до Дністра. Дорога знайома, як у рідному селі, коні не втомлені, поля й ліси зігріті ласкавим весняним сонцем. Вибрали найкоротший шлях. Коли опинилися за

мілю від Хотина, з-за дерев з'явилися два вершники. Попростували сміливо до отамана, вітально зводячи руки вгору.

— Це — наші люди, пане отамане, — сказав гонець, порівнявшись з Дитинкою. Поруч їхала й Артемія.

— Побачимо, — примружив очі Дитинка.

Вершники наблизились. Хоч надворі вже тепло, сонячно, вони ще в чорних овечих шапках.

— Кланяємось тобі, отамане, й твоїй славній ватазі, — мовив один. — Хома казав, аби-сь не заходив до нього, а біг чимдуж до Дністра.

— Чому так борзо?

— Лупул уже переправляється на той бік. Підїхали ще вози, і він усе те перевозить. От-от має прилетіти чата нового воеводи й стягти йому голову. Кажуть, Лупул ходив до його жінки.

— А Лупулові вояки на якому березі? — спитав Заплітний.

— У нього зосталося тих вояків дуже мало. Більшість не схотіли переходити до поляків.

— Чому? — спитав Дитинка.

— А чого їм переходити? Лупул уже не має сили. А той, хто не має сили, не схоче добре платити.

Другий вершник, що досі мовчав, додав і своє:

— Вояки допіру повтікали. Вони, здається, здибалися в тих лісах з найманцями нового воеводи, — махнув рукою на діброву, яка голубіла вдалині. — Між ними могло дійти до бійки.

Дитинка відразу збагнув: це якраз ті хвилини, коли їхня гонитва може увінчатися удачею.

Він не помилявся. Вояки-найманці, очолені капітанами Божієм і Карою, справді покинули Лупула й подалися до Георгія Стефана. Забрали з собою навіть гармати. Їх було за сто шістдесят; німців — сотня, а решта — сеймени, тобто найманці з сусідньої Волощини. З тими вояками відкотилися й бояри, які не схотіли ділити з Лупулом гіркоту чужих непевних доріг. Вони подадуться до переможця, за добрять його присягами та солодкими словами, й життя знову попливе по-давньому. Але бояри-втікачі й вояки-зрадники наскочили на загін Георгія Стефана в дібровах, за Хотином, і там протягом кількох годин обнюхували одні одних, доки не порозумілися.

У той час Дитинка, ніким не помічений, вигулькнув несподівано на березі Дністра. Хотинські міщани стояли

купами віддалік, боячись підходити до возів з добром, бо з Лупулом усе-таки лишилося трохи німців, які служили йому вірою й правдою. Зчинилася веремія. Хотинські міщани збилися, ніби вівці, а бояри й вояки порозбігалися — не схотіли сваритися з нападниками. Загін Дитинки взявся за боярські вози, воеводських восталося тільки чотири, решта вже була переправлена. Частина ватаги, очолена Заплітним, розганяла німців, а друга, разом з Штефанком і Буженицею, повертала воеводських і боярських коней на дорогу, що вела на захід. На протилежному березі лунали мушкетні постріли, але на них ніхто не звертав уваги.

Дитинка стежив за діями побратимів з горбка. Час від часу віддавав короткі розпорядження:

— Герасиме, їдь швидше, аби скупчення не було.

— Іванку, не затримуй Ластівку!

— Васильку, будь уважний — не дай німцям зібратися до купи!

Отаман побачив за Дністром згорбленого чоловіка, що сидів на стільчику й споглядав, як пропадає частка воеводського і весь боярський скарб.

Показавши на нього пальцем, Дитинка спитав Бурого:

— Штефанку, як ти думаєш, — то Лупул сидить на пеньку?

— Так, пане отамане. Скільки не співав, а закінчив так амінем.

Отаман квапив хлопців. Кожну мить могли прибути найманці Георгія Стефана. Вступати з ними в сутичку — зайва річ.

Довга валка возів заклекотіла дорогами старого Хотина, простуючи на захід, аби не налетіти на загін великого логофета. Коні мчали скажено. Дитинка їхав позаду з Артемією. Милувався Хотинською фортецею, поїдав її очима й мовчав. Інколи зітхав.

За годину прибули й найманці Георгія Стефана. Вони даремно гнали коней. Побачили тільки на другому березі Василя Лупула, оточеного зубожілими раптом боярами. Ударили по ньому з гармат. Він їм відповів. І на цьому все закінчилося.

Ні, не все. Лупулова трагікомедія ще трохи тривала.

Тиміш прибув з козаками й поновив свого тестя на воеводському столі. Але тесть, марнолюбний і мстивий, ніяк не міг заспокоїтися — вирішив руками хороброго війська розправитися з Матеєм Басарабом. Під'юдив свого двадця-

тирічного зятя вирушити до Волощини. З Матеєм Басарабом було й угорське військо, яке чекало їх разом з волохами під Фінтою. У розпалі битви ударила шалена злива й намочила перох козаків. Але то ще було півбіди. Найстрашніше сталося потім: шість тисяч вояків Лупула перебігли на бік угорців і Басарабових сейменів.

Битва була програна.

Лупул знову змушений тікати. Цього разу він опинився в Рашкові, в добре укріпленому замку, подарованому Богданом Хмельницьким своїй невістці Розанді. Тиміш із десятитисячним військом знову ступив на молдавську землю й зіткнувся з Георгієм Стефаном біля Сучави. Замкнувся у фортеці, чинячи шалений опір угорським, польським, волоським та німецьким найманцям, які оточили його з усіх боків. Робив вилазки й наскоки на ворогів, сіючи серед них смерть і жах. Не мав собі рівних — бився, як молодий лев, аж до своєї несподіваної загибелі від важкої рани. Після смерті Тимоша Хмельницького козаки не хотіли воювати, тим більше, що й татари зрадили. Катерина, жона Лупула, розпачливо благала не покидати її з сином. Козаки, як справжні лицарі, продовжували битися доти, поки й сама вона не побачила, що зусилля даремні. Вони здали фортецю на милість угорців та поляків і, забравши з собою мертвого Тимоша, рушили на Україну.

Волоський воевода Матей Басараб купив у турецького султана за двадцять тисяч золотих стіл Молдови для Георгія Стефана. До рук останнього потрапили жона, син і чимало родичів Василя Лупула, а також понад два мільйони золотих, які були тільки часткою його незліченних багатств — ще мав маєтки в Стамбулі й Венеції.

Новий воевода заприсягнув, що нікому з близьких і рідних Василя Лупула не вчинить зла, але швидко зламав присягу: убив його небожів Стефаницю, Олександра й Єнакія, збиткувався над його жоною Катериною, а синові Стефаниці вкоротив ледь-ледь носа, аби той не зміг стати воеводою. За Лупулові два мільйони золотих Георгій Стефан купив собі замок у Семигороді, аби мав куди тікати, якщо виникне потреба.

Бучним бенкетам не було кінця у стольному місті Яссах. Бояри й нові достойники не приховували своєї втіхи, що господарем Молдови став нарешті не якийсь албанець, грек чи турок, а свій, молдавський вельможа, Георгій Стефан.

Для буковинських дідичів настав слухний час. Раніше вони побоювалися Лупула, який не давав їм багатіти,

оббирав усіх до нитки, горнув усе під себе. Тепер вони по-сміливішали, навіть набралися зухвальства. Справді-бо, чого чекати? У теперішнього воеводи п'яна голова й старе серце, йому байдужий їхній добробут і лад у краї — журиться лише тим, щоб турки були ним задоволені. Бояри самі мусять подбати про себе — наздогнати й запрягти фортуна, яка щуралася їх багато років. На цій благословенній землі немає нічого святого, кріпаки втратили сумирність, покірливість і шанобу до дідичів, виганяють їх із сіл, маєтностей, віднімають худобу, землю, збіжжя, мід, гроші. Вже давно не було такого сваволенства з боку голоти. З шаблею, добнею й палею треба йти до смердів, очі їм випікати, аби знали, хто такі бояри й хто такі смерди. Боярин був усі віки й тепер залишається володарем Буковини; там, де він проходить, голова кмета має схилятися, очі повинні сповнюватися шани й покорн. Хто думає інакше — горе тому!

Дитинку ніби підмінили. Цілими днями ходив мовчазний, заглиблений у себе, ніби перебував у зовсім іншому світі. Всі це бачили, та лише Артемія й Заплітний знали, що отаманові не дає спокою одна думка: захопити Хотинську фортецю, зосередити в ній всі сили й заволодити Буковиною. Задля цього він часто посилав Заплітного до Хотина; той придивлявся й прислухався, що діється у фортеці, вивчав вдачу й звички перкалаба Хаждея, поставленого Георгієм Стефаном. Дитинка інколи виїздив з Артемією до Хоми Гафенка на гостину. Цілими днями просиджував з старим опришком, обговорюючи різні способи нападу на фортецю. Адже буковинські села з довірою линули до нього, між кріпаками було чимало людей, які просилися до загону. Мав їх на оці, при потребі будь-коли міг подвоїти свій загін.

Побратими не дуже журилися змінами в настрої отамана. Що б він не думав — усе буде на користь ватаги і бідного люду. На те він отаман, аби всім перейматися.

Але одного дня Дитинка несподівано прояснів, сповнився бентежно-радісних почуттів. Для того була й причина — ніби гуркіт благовісного грому, Буковиною прокотилася звістка, що Богдан Хмельницький порвав назавжди з польським королем і татарським ханом. Україна полинула всім серцем до Росії, тепер їй ні до чого польська шляхта й унія, український православний люд не знатиме страху ні перед ким.

Гомоніли на Буковині про казкове свято в Переяславі — велику раду, на якій об'єдналися два народи, два брати. Дитинці все те видалося напрочуд прекрасним. Він ходив спочатку, немов сп'янілий, відтак заспокоївся, нові думки завирували в голові. Не покидали його ні вдень, ні вночі — йшли у сні і приходили зі снами.

Якось загін повертався з Веренчанки й Заставни, де тамешні дідичі насадили на кріпаків, не рахуючись з тим, що на Буковині рядить Мирон Дитинка. Вдавали, ніби він їм не володар і можна не зважати на його волю, творити будь-що. Довелося пустити з вітром їхні садиби, а дідичів вигнати з села. Робота була нелегка, люди потомилися. Дитинка звелів стати на краю діброви, щоб підкріпитися й відпочити. Розклали на траві хліб, бринзу, солонину. Іли мовчки, з задоволенням. Над головою пражило сонце, а діброва дихала прохолодою, вповивала співами птаства, які омивали душу од вересків боярства, що вельми неохоче мусило злазити з насиджених гнізд.

— Це куточок раю, — Стефанко ліг горілиць на траву й замріяно задивився в небесне озерце, що лагідно хлюпало блакитними хвилями між кронами дубів. — А боярство не дає люду спокійно жити. Б'ємо, як тих мух, і перебити не можемо...

— Хіба під турком може бути спокій? — спитав Ластівка.

— Так ніколи не буде добра, — кинув Заплітний.

Дитинка перестав їсти.

— У твоїх словах, Васильку, є трохи правди. Мужики несуть на своїх плечах дідичів, воеводу й турецького султана. Султан смочче воеводу, воевода — дідичів, а дідичі — кріпаків. Якби ми були тепер разом з Україною, то ніяких султанів і воевод не знали б. — Мирон відкрив перед своїми побратимами думки, які непокоїли його останнім часом.

— Якби... А чи це можливо, пане отамане? — спитав Михайло Бужениця.

— А хіба отаман колись говорив нам про таке, чого не може бути? — питанням на питання відповів Заплітний.

— На божім світі, Михайлику, можна все зробити, — пояснив Бурій. — Треба тільки дуже захотіти.

Дитинка поклав свій шматок хліба на платину, простелену Артемією, й голосно промовив:

— Справді, чому б і Буковині не бути разом з Україною під рукою руського православного царя? Хіба ми, буковинці, що всі нас називають русинами, не такі самі, як, скажі-

мо, українці з-над Дніпра чи з будь-якого іншого куточка України? Дознаку так балакаємо, так співаємо, до такої ж православної церкви ходимо. Тільки дурень може це заперечувати. Ми з Васильком Заплітним усе те добре знаємо, бо нажилися з нашими братами й находилися з ними в походи проти шляхти. І скажу вам, братове, по правді: якась уперта сила тягне мене тільки туди...— Дитинка показав рукою на схід.— Там, на Україні, я почав правдиво думати про світ і людей.

— Мовиш, отамане, щирі слова. Кажеш, тебе тягне туди.— Бужениця вцілів у Дитинку розумні, проникливі очі.— Якби ми всі разом поїхали до славного Хмеля, поклонилися йому в пояс і сказали, що, ади, тобі тепер добре, славний гетьмане, бо жури не маєш. А візьми-но своє зацьке військо, прийди на Буковину й визволь нас із турецької неволі та прилучи до України. Аби ми вже не чули більше про цих дідичів, воевод та султанів — вони нам ні до чого. Що ти на це, пане отамане?

Всі чекали відповіді.

Дитинка сяйнув блакитними очима. Помовчавши якусь мить, відказав:

— Про таке думають усі розумні люди нашого краю. Це дуже добрі думки. Вони й мені не дають спокою. Можемо поїхати.

— А гетьман прилучить нас до себе? — обізвався Ластівка.

— Розуміється. Порадиться з руським царем і візьме нас під свою руку.— У голосі Дитинки звучала полегкість.

— Ото було б гарно.

Батага мчала польовими й лісовими дорогами, а уява кожного малювала безкраї степи України, де люди зустрічають їх з привітними блищиками в очах; хлопці ні перед ким не пантруються, бо вони — серед своїх. Навіть дерева простягають до них зелені руки для вітання.

...Дні минали за днями. Дитинка інколи допізна просиджував з побратимами в садку, згадуючи про недавнє. Висока й міцна постава Тимоша стояла перед його очима. Запальний і розумний, він був побратимом усіх, хто виявляв на полі битви стійкість, кмітливість і відвагу. Хотілося туди... Але й тут не покинеш все лоском.

Одного дня сказав Артемію:

— Поїду, кохана.— Опустився на стілець і охопив голову руками.

Артемія зблідла.

— Куди?

— До гетьмана.

— Аби забрав нас до себе? А я? Я не лишусь, щоб ти знав.— Гаряча хвиля побігла по її тілу, але вимовила ті слова твердо, рішуче, аби він не подумав заперечити.

Мирон звівся раптом на ноги, поривчасто взяв її на руки, підніс угору, як дівчинку, вигукуючи:

— Ні, ні! Без тебе ані кроку, кохана. Ти ж — світлий промінь, який падає на моє серце й народжує в ньому весну. Поїдемо разом. Чого це ти зажурилася?

— Тепер не журюся,— усміхнено притулилася до його дужих грудей.

Дитинка почав готуватися до далекої й важкої дороги, яка триватиме два-три місяці. Візьме з собою половину загону, а другу половину залишить тут під орудою Бурого й Тихоліза, вони видавалися йому найбільш проникливими, завзятими й нещадними до дідичів. Прошли ж вишкіл у Семена Височана.

До наміченого дня від'їзду залишилося кілька днів. Але в цей час виникла потреба ще навідатися до Недобоївців, де геть розперезався син боярина Катарджі, а відтак до Данківців — скрутити в баранячий ріг тамтешнього боярина, який не хотів визнавати над собою нічної влади. Крім того, Дитинка мусив ще заїхати до старого й мудрого Хоми Гафенка, про все з ним поговорити й порадитися. Від Данківців до Хотина дуже близько.

Хома Гафенко аж просльозився з утіхи, коли побачив перед своєю хатою Мирона й Артемію. Обняв їх і розцілував, як рідних дітей, кинувся з розпростертими руками до побратимів. Ця зустріч була схожа на святкову церемонію. Хома узявся частувати дорогих гостей.

Дитинка дивився на його схвильовану метушню й вбравши хвилину, промовив:

— Дядьку Хомо, хочу побалакати з вами про одну варівку річ. Може, щось порадите.

— Ходімо, сину, до світлиці,— відказав. На вигляд він був ще кваліший, ніж тоді, коли відвідав Григорка Голубого.

Дитинка, Артемія й Заплітний посідали довкола столу, на якому з'явився збан з вином і чотири поставці. Хома приніс миску з підсмаженою дністровською рибою, ковбасу й буханець хліба. Сів перед Мирonom.

— Збираюся, дядьку Хомо, знову на Україну.

— Що, занудився на Буковині? — вигукнув старий здивовано, навіть осудливо. Його обличчя втратило лагідність, погляд став шорстким.

Різкий вигук Гафенка не зачепив отамана. Він відпив ковток вина, витер губи, тамуючи в грудях щемкий трепіт. Відчуваючи на собі пронизливий погляд старого, відказав спокійно:

— Цього не можу сказати. Але чую, що тут потрібне щось більше. Потрібна реbelieя, але така, щоб аж земля загуділа і всіх дідичів занудило. Я, правда, вже дещо зробив, воно дало користь, але це тільки початок. Муха й Височан зробили більше. Не кажу вже про Северина Наливайка. Маю два шляхи... Це — збільшити загін до кількох тисяч, захопити Хотинську фортецю й перебити все боярство на Буковині. Я знаю, проти мене виступить воевода з багатотисячним військом найманців. Мушу подумати й про кінєць, який може бути. Не покидає думка про долю Тимоша в Сучаві й Семена Височана. А я до того не допущу — у мене ж є ще один шлях. Принаймні всім нам так здається... Поїду з побратимами до славного гетьмана, попросимо, аби прилучив до України й нашу Буковину, бо вона є частиною України. Ми — теж українці. Гетьман годе́н це зробити, бо Україна тепер мощна — вона з руським православним людом і царем. Коли ми того хочемо, то хіба гетьман і цар не схвалять? Як ви на це, дядьку Хома?

Дитинка потерпав, що старий опришок хлюпне холодною водою на його запал. Але той пригладив свої довгі сивуваті вуса і якомсь невиразно зітхнув. Відтак нахилився через стіл до Дитинки, зиркнув на двері й майже по-змовницьки прошепотів:

— Те, що я зараз вам скажу, ніхто не має знати. Наразі, діти мої. Бо це є велика таємниця — не дай боже, аби дійшло до турецьких вух! До мене заходять усілякі люди. Вони в моїй корчмі, як у рідної мами вдома. Один яеський боярин, який чогось часто буває в Польщі, обмовився, ніби його високопреосвященство митрополит Гедеон і логофет Григорко Нянул ще ранньою весною їздили як посланці воеводи Георгія Стефана до Москви, до благочестивого царя і самодержця землі руської. З чолобитною їздили, Миронку, від воеводи і всього православного люду Молдови. Значить, і від Буковини. Від молдаванів і русинів. Бо всім — і молдаванам, і русинам — уже остогидла турецька кормига.

— Що за чолобитна, дядьку? — Дитинці нетерпеливилось почути про все докладніше й виразніше. Глянув на Артемію й Заплітного.

Гафенко різко звівся на ноги, пошкунтильгав до порога, відчинив двері й виглянув у сіни, відтак знову сів. Відповів притишено:

— Та аби цар прийняв усю Молдову, а з нею й нашу Буковину під свою царственну руку. Дознаку так, як Україну. Воевода Георгій Стефан — не турок, не татарин, не кателік, а чистий молдаванин. Хоче бути з усією Молдовою навіки з'єднаним з руським людом. Бо пропаде бідна Молдова, розшарпають її волоцюги турецькі. Її порятунок тільки у з'єднанні з великою Московією. Так хочуть молдавани. І ми, русини, теж так хочемо.

Дитинка дивився на Хома, ніби не йняв віри його словам. Усе таке ясне — про що й запитувати?

Хома сперся ліктями об стіл і закінчив:

— Коли вже такі посланці там були, то чи треба, аби й ви їхали? Мине трошки часу й уся Молдова, а з нею й Буковина, будуть разом з руським і українським народами як одна держава. Думаю, ти мусиш зачекати. Ще треба укоськати деяких потурчених і під шляхту спанілих дідичів. Їм це, звичайно, не сподобається, почнуть кирпу гнути...

Дитинка упав у задуму. Був геть приголомшений звісткою старого опришка. Це ж дуже радісна новина для всіх молдаванів і русинів. Може, й справді не варто гнати людей туди, де їм нічого робити, бо все вже зроблено іншими. Він цілком згодний з Хомаю Гафенком. Визиратиме з нетерпінням те велике для Молдови й Буковини свято.

Розділ сімнадцятий

Нині отаман сказав Штефанкові Бурому, що може піхати додому провідати своє сімейство. У Штефанка затьохкало в грудях — як не як, а дітей приголубить, жону обніме, з ньеньком побалакає, ньеньку заспокоїть. Обдарує їх усіляким добром, аби не ремствували, що, ади, вештається по світу без бога в серці. Це воно так, але може бути й гірше. Рідні насядуться на нього, слова не дадуть мовити, кроку ступити. Він знає, вже не раз слухав їхне казання. Та й самому буде важко відірва-

тися від жінки й дітей, від батьків. Може не вернутися до отамана. Такого собі не пробачив би, мучився скільки б жив. Дитинка ж хоче повиганяти всіх дідичів з Буковини, як не бути разом з ним? Ті бояри вже тікають кудись на південь. Вони бояться і його, Штефанкової, мочуги. Побачивши неподалік Тихоліза, гукнув:

— Іванку, а ходи-но сюди!

Той витирав віхтем соломю свого височенного коня. Так залюбився в нього, що не засне, якщо на коневі буде хоч одна порошинка.

— Чого хочеш, отче-розбійнику? Хіба не бачиш, що в мене робота? Ти, слава богу, теж маєш ноги.

Іванко з примхами. Бурій крякнув невдоволено, але підійшов, поклав руку на плече, як молодшому братові, й почав іншим тоном:

— Розумієш, любий горобчику, ніяк не можу показуватися в Неполоківцях. Як тільки мене побачать, то заарканиють назавжди. Скаже ненько, аби-м господу служив, а не якійсь нечистій силі. Він, бідолашний, не знає, що я служу добру на землі так, як розумію, а не так, як комусь хочеться.

Тихоліз відкопав нижню губу й стенив плечима.

— Говори, отче-розбійнику, чого хочеш, а не блукай неворотом, — заходився терти задню ногу коня.

— Та ж кажу, гарбузику, що не піду нині до своєї жінки, а підеш ти. Понесеш їй і моїм дітям, і моїм ненькові та неньці, що отаман велів узяти для мого хісна. Я знаю, добрий мій гудулику, душа твоя чиста, як у янголяти. Підеш разом з драчинецьким Танаском, аби вам було весело говорити з моєю жінкою. Передай, що я живий і здоровий та кланяюсь усім низенько. Тільки мовчи, бахуре, що я у ватазі опришків, бо перепудяться. Скажи, ніби я став попом при великих боярах, і най жінка не журиться, бо такі, як її чоловік, ніде не пропадають. За це тебе, джунджуристий когутику, погладжу по голівці.

— Підлещуєшся й зазираєш в очі, як дівка, але не думай, отче-розбійнику, що я твій паламар.

Тихоліз ще сторціювався б, але Штефанко схилився до нього й серйозно промовив:

— Не паламар, Іванку, а побратим.

Тихоліз, упокорений лагідністю Штефанка, зм'як, споважнів.

— Най буде, — погодився. — Тільки давай все, що маєш

від отамана, аби земля не горіла під моїми ногами від сорому, коли стоятиму перед твоїми родичами.

— Цим не журись, — Штефанко, радий, що так легко ввійшов у душу комизливого побратима, подався готувати клунок.

Тихоліз і Танаско рушили в дорогу, перший до Дубівців, а другий — до Драчинців. Двоє діб побували вдома та Неполоківцях. Відтак зустрілися й поскакали через Шипинці й Лужани на Мамаївці, щоб біля Ленківців звернути на Денисівку й Чорнівський ліс. Не хотіли йти навмання лісами та вузькими сонними шляхами, а трималися битої дороги, яка тяглася вздовж Пруту. Були веселі й балакучі, адже вдома їх зустріли радісно, втішилися приношенням і не казали, аби дали собі спокій з Дитинкою. І днина була сонячна, весела. Земля гуділа від наповненості життям. Вони випустили повіддя і йшли крок за кроком, розповідаючи про свої села та людей, які з того часу, як знайшовся на Буковині Мирон Дитинка, стали легше дихати. Несподівано завважили, що із-за дерев, які густо росли уздовж крутого загину дороги, вигулькнуло кілька верхівців. За верхівцями їхала бричка, запряжена трьома парами коней, за нею — ще десять охоронців. Такий численний почет промовляв про те, що в бричці неабияка особа.

Тихоліз і Танаско відійшли на узбіччя, щоб пропустити стрічних. Навіть не підозрювали, що в бричці їхав не хтось інший, як Апостол Чеган, той слабоногий і нетютявий оршівський дідич, залицяльник Іяни, доньки Матяша Гаврилаша. Зате Чеган звіддалік побачив і впізнав Іванка. Тихоліз урізався йому в тямю, коли супроводжував боярство на звідчолого оленя. Тієї неділі Чегану ніколи не забути. Так, це він, най його грім уб'є! Він! Той самий — куценький, в'юнкий і хитрющий. З ним був ще один: височенний, на маленькому коні, ноги волочилися аж по траві.

Апостолу Чегану дух перехопило від хвилювання. Витягнувся до ватафа, який їхав поряд з бричкою, й сказав:

— Мені потрібний отой маленький кмет, що сидить на великому коні. Не лупай очима, дурню, бо завважить і втече. Живого зловіть. Усі разом киньтесь, бо він сильний і хоробрий.

Ватаф відстав від боярина й прилучився до задніх верхівців, щось їм сказав скоромовкою, відтак поскакав до передніх. Коли порівнялися з Тихолізом і Танаском, крикнув на все горло:

— Добридень, чоловічку! Чому не схилиєш голову перед світлим боярином?! — І, не чекаючи відповіді, схопив Тихолізового коня за повіддя. Це знак, аби його обступили з усіх боків. Ватаф був самовпевнений і не уявляв спритності Тихоліза, який вихопив з торби мочугу й блискавично опустив на його голову. Ватаф не встиг крикнути чи застогнати — повалився безмовно на землю.

Та це не врятувало Тихоліза. На нього накинута вся челядь. Приглушили кількома ударами й стягли з коня. Роззброїли, зв'язали.

Танаско метнувся в ліс, що ріс обабіч дороги. Його й не переслідували — боярин велів брати одного. Чеган зліз із брочки й подибав до бранця на своїх слабосилних ногах. Нахилився і ніби лиш тепер упізнаючи, зловтішно протягнув:

— А-а-а, це ти, провіднику? Ади, ми здибалися! Тепер я поведу тебе до звіздочолого оленя, хи-хи-хи... — На його довгобразому, перекошеному злобою обличчі, ще різкіше випнулися синюваті жили, губи, мокрі й безкровні, ледь ледь тремтіли від стримуваної люті.

Тихолізові не хотілося вірити, що він отак по-дурному вскочив у халепу, і захрясне в ній, мабуть, надовго, якщо йому віку не вкоротають. Бояри ж боягузливі, а боягузи — завжди кровожерні.

— Не впізнаєш, смерде? — спитав Чеган, оголюючи в усмішці довгі попсовані зуби.

— Якже, впізнаю. Я ж тебе заганяв на нічліг до псарні. Але крові, пам'ятаю, не пускав.

— А я з тебе душу випущу, — Чеган уп'явся в нього малими лютими очищами.

— Ти можеш це зробити. Мій побратим Штефанко сказав би, що господь сотворив людей і звірів. Але май розум, боярине, не клацай зубами, як голодний вовк. Скажи своїм лапайдухам, аби перев'язали мені руку — най кров'ю не стікаю. Один із твоїх дурнів прошив, бач, списом, як татарина. За кожную краплю моєї крові заплатите головами. — Тихоліз нахмурив грізно брови.

— Ти такий дорогий?

— Як не відпустиш — дізнаєшся...

Чеган замовк. Замислився. Біля його ніг лежав страшний розбійник із ватаги отамана Дитинки. Лежав зв'язаний. Що з ним робити, Чеган не знав. Посікти на кавалки й залишити серед дороги? Чи, може, повести до Оршівців і там замкнути в льосі? Ні, це було б чистим безглуздям —

на другий же день мусив би тікати з власного двору. Дитинка розніс би в друзки все його газдівство. Оршівці знали б долі Чаплинців. І без того оршівчани вже не признають його, Апостола Чегана. Знають тільки те, що каже Дитинка. Чеган мусить боронитися від тих смердів. Якби не челядь, то голота не дала б в село ввійти. Тож, може, пустити цього розбійника на галай-світу й спокій голові? Ото заліз боярин. Ще лиха якогось накличе на себе. І так усюди тонко. Дивився на Тихоліза, як людина, що потрапила в скруту. Нарешті таки щось надумав. Махнув челяді рукою й сказав:

— Вертаємося до Чернівців.

Убитого ватафа й Тихоліза прив'язали до сідел і поїхали назад.

Танаско їхав слідом, тримаючись на невеликій відстані. Кваплять коней — видно, Чеганові нетерпеливиться. Згадав, мабуть, про Мирона Дитинку, і ним оволодів страх. А цей Іванко поводитьсь так, ніби не він потрапив до рук боярина, а навпаки. Значить, чогось сподівається. Аж коли звернули до Ленківців, Танаско збагнув, що Тихоліза повели до Чернівців. Кинуть до лап двірника, а потім — гармаша. Закатують, повісять або запакують до якоїсь темниці. Стало страшно, що він, ади, не ударивши ворога жодного разу, залишив йому побратима на поталу, а сам утік, як заєць. Забув про закон побратимства. І що скаже отаманові? Спудився й дав ногам знати, бо своя шкура дорожча? Хоч не показуйся тепер перед Дитинкою й побратимами. Хоч іди та втопись в Пруті.

Ось Апостол Чеган уже на березі річки. Зараз буде в Чернівцях. Бідолашний Тихоліз опиниться в руках гармаша — і всьому кінець. Більше не буде серед них Іванка Тихоліза, міцного, як ковадло, щирого приятеля й побратима Штефанка Бурого, з яким завжди сварився і за якого був готовий головою накласти. Як він, Танаско, гляне тепер у вічі Бурому? Таж той спопелить його своїми сіро-зеленими очима.

В одну мить Танаскові навіть сплило на думку гайнути в свої Драчинці й причаїтися, неначе нічого не сталося, ніби він не знає ніякого Іванка Тихоліза. І все. Таке легко вчинити, але це буде стократ гірше від боягузтва, чорної зради й запроданства. Це буде — падлюцтво. Так може зробити тільки Юда Скаріотський. Ні! Най його розчавлять побратимий, як черв'яка, за те, що не кинувся з оголеною шаблею на два десятки озброєних челядників, най зганьб-

лять, збештають найгіршими словами за те, що він кволий духом, гнилий пень. А на падлюцтво він не піде. Ні, ні, ні! Зараз помчить щодуху й розповідь отаманові про біду, яка спіткала їх в дорозі. Скаже, що треба рятувати Іванка, бо гармаші його повісять. Отак скаже своєму отаманові й Штефанкові Бурому. І най тоді роблять з ним усе, що завгодно.

Дитинка щойно повернувся з ватагою з придністрянських сіл, де мав багато клопоту з боярами, їхніми управителями та орендарями, які думали, ніби отаманове око не бачить їх і всі їхні дії лишаться безкарними. О, то були гарячі дні. Тепер же загін мав короткий відпочинок.

Отаман був на подвір'ї, коли Танаско примчав і зіскочив зі зміленого коня.

— Що трапилось, Танаску? А де Тихоліз?

— Лихо, пане отамане. Боярин Апостол Чеган із Оршівців схопив Іванка.— Великі чорні очі юнака затягла якась пелена.

— Тобто як схопив?! — вигукнув отаман. Вираз його обличчя блискавично змінився. Мав вигляд, ніби не зрозумів чи не повірив. Хіба його побратима міг схопити якийсь жалюгідний Чеган?

— На нас напали його челядники. Їх було багато, зо два десятки. Всі озброєні. Обступили і поранили Іванка. Він, правда, розсадив одному з них голову своєю довбнею...

— А ти? — Очі Дитинки потемніли.

Танаско знітився.

— Як ти вибрався живим?!

Від погляду отамана щось ніби захиталося в Танаскові й крижаною хвилею розійшлося по жилах.

— Мене кінь порятував — я ударив його під боки. Він став дибки, потім вихором понісся. Я не міг битися з цілою зграєю. Прибіг ось покликати всіх на поміч, пане отамане.

— А де тепер Іванко?

— Повезли до Чернівців. Я довго їх тримався, аби все знати. Там гармаші, пане отамане... — Танаско похнюпився.

Дитинка зціпив зуби, його блакитні очі відливали сталлю.

— Ти добре вчинив, Танаску, — коротко сказав отаман.

Люди не встигли відпочити, як бамкнув дзвін на надбрамній вежі. То був знак, що треба зриватися на ноги, хапати зброю й бігти до отамана — небезпека ж!

Штефанко стривожений і злий, мов поранений ведмідь. Чому такий лицар, як Іванко, здався якомусь здохлякові?

Скреготав зубами й мовчав. До нього не підходили. Навіть отаман не турбував — боявся, аби Штефанко, безстрашний кремезень, не розридався перед ватагою. Най трохи розм'якне біль у його грудях.

Розповівши ватазі про біду, яка спіткала Іванка Тихоліза, Дитинка мовив:

— У Чегана злості — як у голодного вовка. Не дамо загинути нашому побратимові! Весь загін, не гаючи ні хвилини, мусить вирушити йому на поміч. Вже сутеніє, небавом і ніч. Це добре... Як упаде хоч одна волосина з Тихоліза, то боярам, гармашам і всім іншим посіпакам ми повідриваємо толови й покидаємо до Пруту. Не втечуть з Буковини, навіть псарні їм більше не бачити. Гніздище Апостола Чегана в Оршівцях цієї ночі полетить у морок з вогнем, а він знайде свою домівку у вовчому череві, на полі або в зашморзі. Якби Чеган відав, що його спіткає, то приніс би сюди Тихоліза на коркошах.

Гнів отамана не мав меж. Таким, як оце зараз, його ще ніхто не бачив. Це подіяло на весь загін, розвіяло втому й вселило жадобу діяти негайно. Після короткої ради із Заплітним, Бурим, Кожухарем, Буженицею й Ластівкою до Чернівців була послана ціла чата вивідців, які повинні дізнатися про все ще до прибуття Дитинки. П'ятеро поскакали до Оршівців.

Вечір оповив землю темрявою. Загің, очолений Дитинкою й Артемією, помчав до Пруту.

Чернівці — село, притулене до високих горбів, покритих дрімучими хащами, на схід гори Цецин, на якій колись наші предки-слов'яни збудували фортецю. Її вже давно немає, стирчать тільки руїни, нагадуючи старому й малому, що слов'яни уміли берегти й боронити свій рідний край. Чернівці — таке ж село, як і Кіцмань, але в ньому багато крамниць, ремісницьких будов, корчем та заїжджих дворів, бо в Чернівцях щотижня відбувається ярмарок, де можна продати й купити худобу, збіжжя, мід, вино, віск, рибу, різні римарські вироби. Тут споконвіку живуть українці-русини, є й вірмени, молдавани та євреї, яких годують торгівля й ремесла. Гендлярам у Чернівцях краще живеться, ніж деінде, бо це село краще захищене від татарських набігів. Прут — повновода й швидкоплинна річка — залежить від дощів, які щедро випадають на Буковині, особливо в Карпатах. Часто буває так, що вони цебенять цілими тижнями, роздувають річку. Вона гнівається, казиться, стає непри-

ступною, ворожою, небезпечною. І доки ногайські чамбули чи інші нападники доберуться на правий берег, чернівчани встигнуть поховатися в глушині лісів. Татари ж не люблять заглиблюватися в нетрі, вони їх не знають, бояться, зате охоче нападають на степові села, де почувають себе як удома. Тому в Чернівцях мешкають двірники, гармаші, збирачі данини для молдавського господаря, туди охоче приїздять купці з далеких міст та країв. Там безпечніше...

Того вечора Чернівці колобродило. Завтра ярмарок. З усіх кінців краю і навіть з Польщі та Угорщини прибули негоціанти. Але до всього було якось неспокійно, відчувалася незвична напруга.

— Ви чули, дядьку? Розбійника зловили,— лунало з якогось двору.

— Та щось таке подекують. Сидить у двірниковій пивниці.

— Най сидить, аби знав, як має шанувати боярство, же-хе-хе!

Звістка зводить людей до купи, примушує сидіти на деревах, яних лавках і гомоніти допізна.

— Кажуть, мой, що він дуже потужний, може бочку з вином підняти й кинути в чоловіка.

— А я чув, ніби він куценький, але із заліза зроблений...

— Хіба такі бувають?

— На світі є всілякі. А цей, кажуть, із ватаги Дитинки.

— Ні, це сам Дитинка, бо маленький.

— Не може бути. Невже?

— Та говорять. І це зле...

— Правду кажеш. Гармаші голову відрубують. Тепер уже не поведуть до Ясс. Господареві ніколи — він забавляється.

— Можуть відрубати. Дуже бояться.

— Так хто боїться? Бояри та їхні управителі, орендарі. Дитинка жити їм не давав, виганяв з маєтків.

— Він добре робив, най йому бог дасть царство небесне.

І чернівчани снували під зоряним небом різні байки, сповнені правди й вигадок.

На ярмарку була велика тиснява. Зійшла сила-силена всілякого люду. На вуличках, на торговиці незвичний рух, крик, мукання, бляння, вигуки, рейвах. Сюди прибула разом з купцями ціла орава жебраків, чупратих, францюватих, дрантивих. Верескливих бабів, дітей, старих і молодих. Все це простягає до ярмаркового люду свої рани, су-

хі гіллячки рук і ніг... Все кричить, благає, співає, корчить-ся, трясеться, б'ється об землю. І над усім цим вавілоном завивають, мов осінні вітри, циганські музики, що вже з самого ранку закликають грошовитих і гонорових купців до корчми Янкеля або ще більшої й кращої — Лейби.

Лейбина корчма славилася дужче, ніж Янкелева, бо Лейба зумів заприятелювати з путнянськими ченцями, які тримають отам, у кількох кроках від турецької криниці, гарно вимурувані пивниці з добрячими винами. І ченці продають ті вина тільки Лейбі, бо він розумніший, гнучкіший і не такий впертий у своїх хитрощах, як Янкель. Уміє жити із заїжджими людьми і з ченцями. Окрім того Лейба веселої вдачі й винахідливіший, ніж Янкель, — привів із Сучави чи навіть з самих Ясс напрочуд вродливу молодичку, яка пускає таких чортиків на купців, що у тих відразу розв'язуються капшуки, і бурштинове винце із путнянської пивниці летється, мов прутська водичка. Е-е, весело було в Лейби — куди там Янкелю. Сюди завжди стікалися найголовніші й найбагатші купці та бояри, бо ніде не знайдеш краще підсмаженого м'яса з гречаною кашею і, головне, чарівну молодичку можна було поплескати по спині.

У Лейби засіло за столи чимало торгового люду, зголоділого й стомленого від ярмаркової колотнечі.

— Як, Лейбо, зараз тут щось буде чи ні? — спитав купець, дебелий, з рудуватою бородою й запаленими від безсоння очима.

— Та буде, вашеці, буде... Свіженьке, смачненьке — іншого я своїм гостям не даю.

— Та я не про їство, Лейбо, а про Дитинку. Зараз його будуть... Хіба нічого не чув?

Лейба посміхнувся й махнув рукою.

— Я з Дитинкою нічого не маю. Якось він здивав мене на дорозі, сказати б, у лісі, й каже: «Гов!». А я йому: «Дзінь добрий, пане отамане. Я тебе, отамане, не боюся, бо я є чесний корчмар, з боярами не тримаю, мужиків не обдурюю. І ти мені не стій на дорозі». Отак я йому сказав, щоб я так здоровий був. Дитинка тільки засміявся й каже: «Знаю, Лейбо, що ти чесний корчмар. Іди своєю дорогою й не забувай бути таким усе життя. І добре тобі буде на цій землі». Я промовив: «До відзень, пане отамане», — й пішов собі без ніякого страху. Ні один його лахабунда не зачепив мене й мізинцем. І що я маю до нього? Він такий ладний, як королевич. І хоче, аби було добро.

— Кажеш — добро? А його зараз на... шпіц. Тобі буде його шкода, Лейбо? — підійшов до шинквасу один із купців і вп'явся в єврея злими очима.

— А я цього не сказав. Що тобі дати?

— Дитинку треба повісити, розумієш?

— На палі його місце! Через нього бояри вже покидають Буковину, — втрутився самовпевнено і з пихою мудрагеля якийсь купчина, високий, худорлявий і лисий, як коліно. Коли говорив, його адамове яблуко часто ворушилося. — Той Дитинка вже почав верховодити серед божої днини в селах, наказує, аби кріпаки не робили на своїх дідичів і аби нічого не давали боярам... Мой, як не буде боярства, то кого тоді слухатимеш? Дитинку? Не буде з ким і торгувати. З кметами не наторгуєш, бо господь створив їх для того, аби гризли землю й боярам догоджали. Мужик завжди залишається мужиком, бо господь не дав йому того, що іншим...

— Торочиш, купчино, — сказав хтось досадливо, — нема що й на тріску взяти. Ніби ти якийсь турок.

— А турки — що?! Турки півсвіту мають під собою. Вони — го-го! Це я вам кажу, бо я з мудрими людьми знаюсь, з філосопами, мой! І сам я не те, що купець, а трохи...

В кутку корчми сидів якийсь молодий чи то купець, чи мандрівник і спокійно потягував вино з горнятка, блискаючи цікавими очима на ярмаркових людей. Та як тільки почув мудрування лисого купця про Дитинку й буковинського мужика, весь почервонів і проказав:

— Мой ти, дурний Бабію з Хотина, нащо таке верзеш? Тобі не мудрощами бавитися, а часник і цибулю на ярмарку продавати.

Дурний Бабію з Хотина стрепенувся, затрусився від образи й обурення, потім зірвався на ноги й вставився водянистими очима в незнайомого.

— Тебе, дурний Бабію, дехто знає, бо вдаєш мудрагеля. А про Дитинку не смій так говорити — ти волосини його не вартий.

— Що-о? Я-а-а? Дурний... не вартий? — Взяв із кутка палицю, ступив крок до Михайла Бужениці. Але той вийняв з-за пояса пістоля і, посміхаючись, націлив у нього. Бабію часто закліпав і ніби вріс у землю.

Бужениця зареготав:

— Ти, виходить, тхорячої натурі.

Та суперечці між ними завершитись не судилося, бо знадвору зненацька хлюпнуло густими звуками дзвону. Лейба

заметушився, вийшов із-за шинквасу й промовив сполохано:

— Ану, дорогі гості, ану, чесні купці та бояри, зараз же виходьте, бо я маю запирати. Корчми й крамниці мусять бути зачинені. Прошу вашеці, чесні гості. Зараз вішатимуть розбійника, якого вчора зловили. Виходьте надвір.

— Ти чого розкудкудакався?! — крикнув на нього розгніваний Бабію з Хотина.

— Виходь, Бабію, й не мудруй, бо я тебе не боюся. Ади, у того чоловіка є стрільба. Йди з моєї голови. До відзень!

* * *

Ярмаркові люди відсахнулись трохи вбік, пропускаючи мовчазних і суворих двірникових копачів, які несли закопувати серед широкої торгової стовпа шести ліктів заввишки.

Дзвони невтомно стрясали теплу днину неугавним і бентежливим гудінням і калатанням, яке не давало чернівецьким мешканцям усидіти вдома. Вони поспішали, щоб не спізнитися на небувале ще в цих краях видовисько. Ставали півколом перед стовпом, міряли очима, сповненими жаху, залізний гостряк у два лікті завдовжки, що зловісно поблискував на стовпі. Всюди штовханіна і тиснява. Більшість ярмаркових посідали на коней і чекають спокійно, не боячись, що хтось їм заступить. Коли копачі виконали свою роботу й зникли так, як і з'явилися, людське юрмисько нечаче заціпеніло на місці. Позирало на вуличку, що вела до будинку двірника — там, у пивниці, томився у веригах страшний розбійник. Зараз його виведуть на торговницю.

Ось показалися двірникові коні, запряжені до воза, на якому їхав розбійник. На сідалці біля візника сидів кат, обернений лицем до приреченого. Раніше ката не було в Чернівцях, бо людей страчували тільки в стольному місті Яссах, а тепер новий господар не має для того часу. Двірник і гармаші чинитимуть розправу на місці. Іванко Тихоліз — перший рокований на страту в Чернівцях.

За возом ступали четверо гармашів, два помічники ката, двірник і піп. Від них не відставали бояри, які прибули на ярмарок. Між ними був і Апостол Чеган.

В Іванка Тихоліза руки зв'язані за спиною, нога прив'язана до скрині воза, аби не втік. Міг сидіти, але йому хотілося стояти. Блідий, з набряклими повіками й почервонолими очима, блукав поглядом по обличчях переляканих

чернівчан і цікавих купців та продавців, для яких ця стра-та має бути незабутньою розвагою; по зграях птахів, що вільно ширяли собі в повітрі й сідали на дерева, чекаючи нетерпеливо, аби закінчився ярмарок, де чимало розсипано крихт і зерна; по хмарках, що пливли ліниво над припрут-ською долиною.

Іванко всю ніч навіть не думав про сон. Прислухався до кожного шелесту за дверима пивниці. Здрігався і завми-рав од кожного стукоту людських кроків. Мов уві сні при-чувався Тихолізові грудний голос Дитинки, що ніби при-йшов рятувати його; в мороці привиджалось, як отаман хо-дить широкими кроками довкола темниці, як орлиним по-глядом пронизує її стіни і суворо міряє бранця з ніг до голови: боягуз ти, Іванку, чи ні? Чув, як неспокійно б'єть-ся серце в грудях отамана, який теж, напевно, не заплащив очей ні на мить. Не могло бути, аби Танаско врятувався й не полетів до отамана сказати, що він, Іванко, в біді. Не могло... Ні. Танаско — хитрий відчайдух. Він не зрадив. І не змарнував часу, блукаючи по-дурному полями й ліса-ми. Ні, він таки добрався до Дитинки.

Та страхітлива ніч минула, а отаман не прийшов і не розбив дверей темниці.

Іванко мружив очі на сліпучому сонці, розглядався по людському стовпищу, що ревіло, стогнало, вирувало, як роз-тривожений вулик, витріщалося на нього й ніби обмацывало з усіх боків. Іванка ж цікавило в ті хвилини лише буц-мате, замислене і на перший погляд непривітне обличчя — воно має виділятися з-поміж усіх інших, бо то чесне й світ-ле обличчя його побратима Штефанку Бурога. В Штефан-ка повинна бути й торба на плечі, а в тій торбі — хрест, євангеліє й мочуга, в яку, кілька років тому, Іванко цілий день допомагав забивати всілякі цвяшки-бляшки, аби на-чувалися вороги. О, то дуже гудзуватий кавалок дуба!

Але й Штефанка чомусь не видно. І тому в голові гули невеселі думки, серце рвали безнадія і сумніви. Іванко не-самовито дивився в розбурхане море людських облич і аби не залишитись під тягарем розпачу, виривав з себе останні слова й кидав їх у натовп:

— Ге-ге-ге-е-ей! Де ти є, Штефанку! Нащо-сь сховався якраз тоді, коли я, ади, в яким розкішнім повозі їду до пекла. Що з тобою, Штефанку? Невже ти заснув сном оцієї землі? Прокинься, отче-розбійнику, бо як мене встромлять на палю, то добра тобі не буде — ревітимеш зимовими вітрами в буковинських лісах. Вийди сюди, по-

братиме, й покажи катам свою мочугу. Ге-ге-гей, покажи!..— лунало з грізним відчаєм і ненавистю, вдарялося в груди голоти, сіяло сум'яття в роздуми й породжувало видіння, від яких ставало моторошно.— Ге-ге-ге-е-ей! Спробуй не врятувати мене від тієї палі, що генде стирчить, чекаючи на мої кендюхи. Над тобою, Штефанку, небо захмариться, сонце тебе не зігріє, снів веселих не побачиш, людських радощів не зазнаєш, бо доля застилатиме твої очі сльоза-ми, Штефанку! Я ж був часткою тебе самого, побратиме. Розтроши мочугою цього підвіяного Апостола Чегана, що ось дибуляє поряд з моєю тарадайкою. Бач, я їду, а він іде! Роздроби його капустяну крижавку проти волі нашого отамана, який не хоче проливати людської, навіть боярсь-кої, крові на рідній землі. Розчереп їх-усіх, Штефанку, бо ті підмінча-бояри, оті турецькі копилуки проллють нашої крові стільки, що води Пруту й трави полів та гаїв почер-воніють.

Тихоліз нахилився з воза, зазираючи вологими очима у вічі натовпові, неначе в тих людях сховався його побратим, з яким прощався навіки. Він весь тремтів від якогось вну-трішнього вогню, що поглинав його поступово й безпово-отно, й провадив ледь охриплим голосом: — Гей, Штефан-ку, скажи лицареві Мironу Дитинці, тому янголу не-нависті й помсти за наші кривди, що мені боляче його покидати і що мені важко буде лежати в землі безсилим і обеззброєним. Та я прислухатимусь до тупоту ватаги на всіх дорогах нашого краю. А коли треба буде, вийду з могили, зведусь на ноги й візьму шаблю в руки. А ви любіть і слу-хайте Мирона Дитинку, бо такого лицаря у нас не було ще від самого Івана Мухи. Най він живе у вічній молодості без старості! То ж він нам сказав, Штефанку, що ми, бу-ковинські українці з'єднаємося із Богданом Хмелем, й не буде над нами турків, бо ми триматимемось руки право-славного царя Росії. Це він так сказав. Поблагослови його, побратиме, від імені моєї любові й мого болю!

Натовп ворухнув руками — перехрестився. Ніби проле-тів над усіма раптовий подув вітру, який досі теж був чийсь бранцем. Почулося глибоке зітхання. Лише Чеган з боярами та гармаші посміювалися з Тихоліза, як з бо-жевільного. Поглипували один на одного й свердлили собі лоби вказівними пальцями — у розбійника нема вже, мов-ляв, нікого вдома.

Апостол Чеган навіть схопився за задинку воза й сказав із зловтіхою:

— Тобі, розбишако, лиха кров ударила в голову? Не журись, на палю встромлять гузарем додолу, й дурна кров стече борзенько, хе-хе-хе!

Чегана підтримали сміхом лише гармаші й бояри. Ярмарковий люд ніби й не почув.

— Ти краще дивись, як ступаєш,— кинув Тихоліз з ехидством,— бо зашпортаєшся ногою об камінь і буде тобі амінь.

Натовп зареготав.

Чеган кинув злостиво:

— Знай, розбійнику, як тільки встромлять тебе на палю, я схоплю мотузку й так потягну, щоб гостряк виліз горлом. Не будеш більше пискувати...

— Втішайся, боярине, але не забувай: для таких, як ти, настав судний день. Володарем нашого краю є Мирон Дитинка.

А дзвони надсаджувалися, сповіщаючи, що судилище розпочалося. Кати зняли Іванка з воза й приволокли до стовпа. Натовп прикипів до нього очима. Ніхто й не завважив, як уперед вийшли якісь вершники, порозштовхували принишклий люд і щільно обступили Тихоліза, двірника з гармашами й трьома катами, Апостола Чегана з боярами. Не звернули увагу, бо стежили тільки за рокованим на страту й катами, позиркували з жахом на залізний гостряк, що вп'явся лиховісно в небесну блакить, мов величезне шило.

Люди також не помітили чи просто не надали значення тому, що з дороги пробилися на торговицю ще якісь верхівці на чолі з молодим вершником на білому коні, а поруч з ним — дівчина на гнідому й височенний піп на низькому коникові, майже такому, як той віслюк, що на ньому Христос в'їхав до Єрусалима. Їх оточувала півсотня незнайомих. Зупинилися поштиво в кількох кроках від стовпа, справляючи враження, ніби теж приїхали подивитися на страту. Тільки Апостол Чеган і ще декілька боярів зблідли й заніміли.

Піп у розшитих золотом ризах зіскочив з коника й подався до палі з євангелієм під пахвою, розп'яттям у руці й торбою на лівому плечі. Засліплений його сяйними ризами, православний люд побожно опустився навколішки. Піп оснівив своїм хрестом богобоязливих і смиренних, а коли підійшов до палі, Тихоліз теж бухнувся перед ним на коліна, роззявив з подиву рота й проквилів:

— Штефа-анку!

Приголомшений Тихоліз в першу мить нічого не зрозумів. Йому здалося, ніби це він своїми відчайними криками викликав Штефанку, як доброго духа. Але той окинув його прискіпливим поглядом і сказав суворо:

— Встань, лайдаку!

— Не можу, Штефанку,— руки й ноги зв'язані.

— Тоді сиди тихо.— Бурій підніс угору хреста й гучно проказав: — Мир вам, люди добрі, православні християни! Най господне благословення зійде на вас і зігріє своєю благодаттю ваші серця.

Люди перезирнулися й перехрестилися. Двірник, піп, гармаші,— частина дідичів і кати з інтересом і підозріливістю розглядали величезні панотцеві постолі, запорошені й з волоками, немов налігачі. Їх було видно добре, бо ризи трохи короткуваті на дебелиго Бурого. Штефанко не винен — господь прещедрий дав йому такі ноги, що жоден швець не брався шити на них чоботи, тож мусив усе життя ходити в окаянних постолах власного виробу. Та зараз йому ніколи соромитися розтоптаних постолів, гучним голосом провадить на всю торговицю:

— Нинішня днинка божа, возлюблені во Христі браття і сестри, повна скорботи. Наш світлий пан отаман Мирон Дитинка порадився з своїми чесними та вірними побратимами, як має скарати зло, що оскверняє Чернівці, зробив вам ласку й честь, приїхавши сюди власною персоною. Тут теж мусить бути правда і справедливість. Люди мають благочестиво жити й бога хвалити. Отож поклоніться, славні торгові люди, майстри всіх реместв, старі й молоді ратаї, вельможному пану отаману Миронові Дитинці, володарю нашого краю! Він щоднини на білому коні і в сяйві небесного світила озирає нашу землю й пантрує, аби кривди нікому не чинилося й сваволенство боярів не поруганило наш край. Поклоніться йому, кажу, смиренным і доземним поклоном і попросіть, аби прорік, кого маємо й кого не маємо днесь карати. Бо тільки він є посланий долею нашою, аби бути на Буковині єдиним усевладним паном над нашим ланом.

Запала коротка мовчанка. Раптом з юрби прогули:

— Ану, покажись, де ти є, володарю!

— Хочемо тебе побачити й почути!

— Скажи своє слово.

Дитинка сіпнув за повіддя. Кінь пройшов трохи вперед і спинився біля Бурого й Тихоліза. Артемія подалася за

ним. Вона роздивлялася довкола себе, наче пишалася, що стоїть поруч з отаманом.

Дитинка звернувся до людей:

— Тут просили, аби-м сказав, кого маємо скарати нині. Скажу... На цім місці хотіли віку вкоротити добрій людині Іванкові Тихолізу, який їхав собі спокійно з Мамаївців до Ленківців. На нього напав оцей оршівський боярин Апостол Чеган з своїми слугами. Приволік його, пораненого й зв'язаного, сюди, аби чернівецькі достойники встромили на палю. Гляньте — хіба він схожий на розбійника? Він такий, як я, як ви, як усі ми, чесні люди. А подивіться тепер на Чегана...

— Чистий злодій, пане отамане, — почувлося з натовпу.

— Він такий, як сільський курокрад.

Чегана немов укололи, зробив ривок, щоб вирватися, але його взяли в тісне кільце якісь незнайомці.

— Сиди тихо, чоловіче, бо це, ади, пан отаман Мирон Дитинка мовить. Слухай, — мовив повчально Бужениця, ледве стримуючи гнів.

Голос Дитинки лунав над торговицею:

— Кажете, Чеган подібний на сільського курокрада, я теж так думаю. Він приїхав сюди, аби потішитися муками мого побратима, який робив людям тільки добро. Оцей Апостол Чеган присмоктався, як п'явка, до Оршівців. Обкрадає те бідне село, тягне з нього все, що залямить, а його кріпаки ледве животіють. Мусить тримати коло себе багато охоронців, які боронять його від кріпацької ненависті. Вони злі, як гадюки, б'ють, мордують усіх, силою примушують слухати пана. Отак забили в Оршівцях Василя Пшеничку, Андрія Стуса, Петра Чередарика. Покійні залишили жон, дітей, матерів. Хто їх тепер годуватиме? — Дитинка замовк на мить. Потім повів далі: — А оце Чеган хотів скарати на палі вашого брата, мого побратима. Двірник і чернівецькі достойники уволіли його волю — ось, палля вже чекає. Тепер скажіть: хто тут є правдивий розбійник і лиходій?

З товпища почувлося:

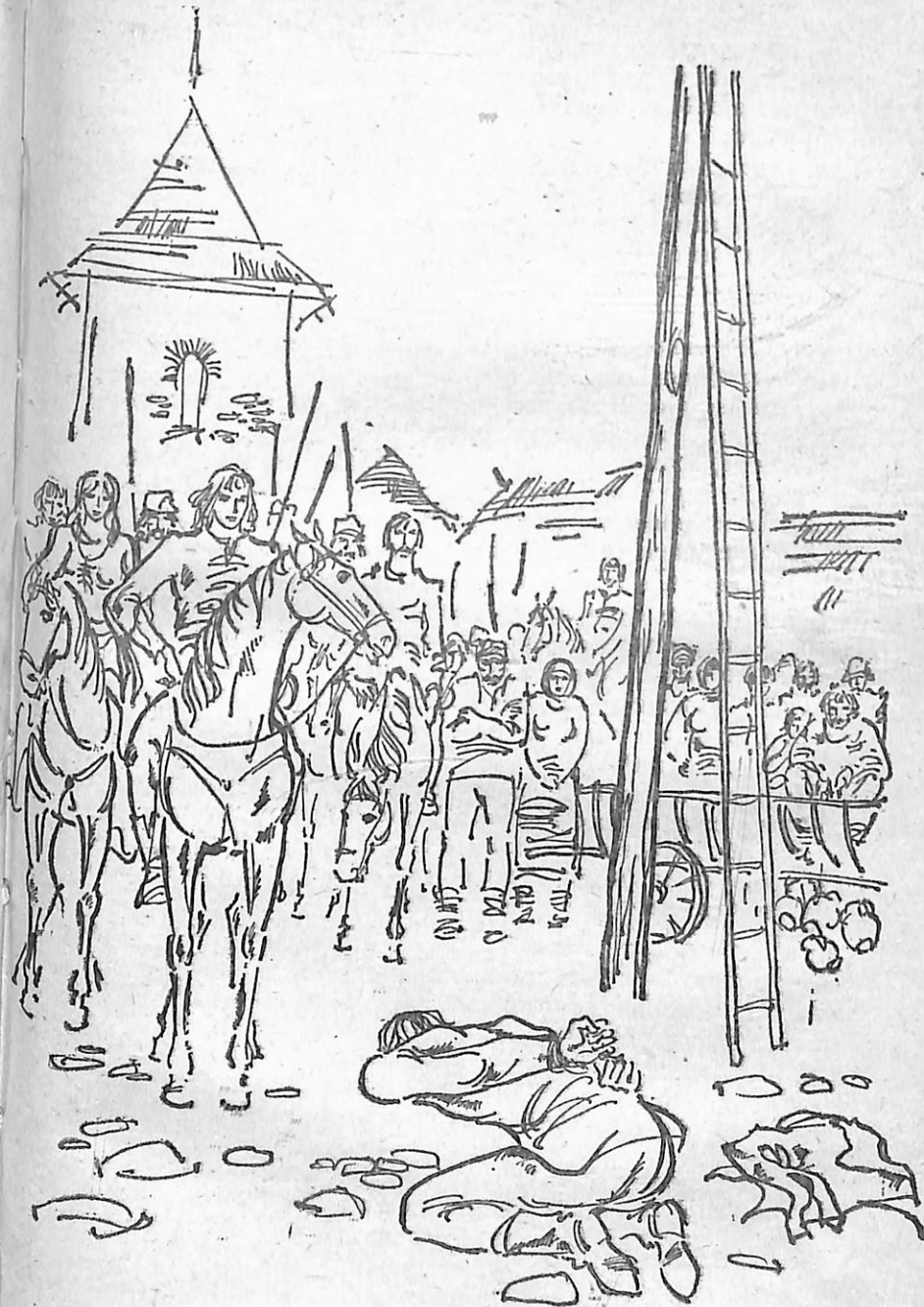
— Боярин Чеган!

— Двірник і достойники!

— Розв'яжіть Іванка!

— Чегана на палю!

Дитинка насупив брови. Замислився на мить, потім звів правицю вгору й заперечно помахав нею. Але від люду ніби бурею дмухнуло:

— Чини справедливо, володарю!

— Не махай рукою над тими, що осьде принесли смерть для твого побратима. Не маха-а-ай!..

— Я не розбійник, чесні люди, а мої побратими — не душоуби! Ми б'ємося тільки за правду на своїй землі!

— То роби по правді!

Голос Дитинки тонує у криках натовпу.

— На палю Чегана!

— На па-а-алю!

До ката кинулися з кулаками якісь розчервонілі люди.

— Чого чекаєш, катюго? Хочеш, аби ми тебе встромили?! Хапай лиходія.

Чеган скривився й заплакав. Потім залентував. Нарешті завив не своїм голосом.

Загін Дитинки не випускав з кільця чернівецьких достойників і дідичів, пильно стежив за кожним їхнім рухом. Нагла поява загону, спокій і витримка, що видавали отаманову впевненість і віру в своїх побратимів, передалися людям. Слухали, ніби закам'янілі, казання Штефанка Бурого, інколи здригалися мов у сні. І як почав мову Дитинка — ніхто ані мур-мур. Та коли кат, готуючи Апостола Чегана до палі почав стягати з нього штани, чернівецький староста Йонашко, обличчя якого досі виказувало саму покору, втратив сили, простяг руки вперед і заволав:

— Ой, зачекайте!

Не встиг сказати більше ні слова, бо Герасим, що стояв поблизу, схопив його за густу й довгу бороду, притяг рвучко до себе і вривав кулаком межі очі. Бояри й служиві люди відскочили назад, неначе хотіли дати старості змогу впасти без перешкод на землю.

Всі погляди були приковані до ката і його помічників, які підтягали Чегана вгору, до жахного гостряка. Боярам хотілося дременути з того проклятого місця, але їх не пускали. Залишалося кволеньке сподівання, що після гнітючої церемонії якимсь непомітно вислизнуть і шмигнуть додому. Та вийшло інакше. Коли вже гостряк палі виліз Чеганові під лівою пахвою, серед ярмаркового юрмиська раптом загукали:

— Гей, люди хрещені, народе чесний, і ви, майстри шевці, кожухарі, гончарі, голярі і стригуни, біжіть до монастирської пивниці. Отаман Дитинка звеліз почастувати вас найсолодшим вином. Котнарським, люди добрі.

— І ти, жеброто, не сиди на місці. Такого вина ти зроду не куштувала. Сьогодні тобі дадуть задурно — пий хоч ці-

лу коновку за раз. Отаман нині щедрий. Гайда всі, хто хоче, аби наш новий володар був здоровий і моцний!

— За отамана Дитинку! — пронеслося над торговицею.

Ці слова мали магичну силу. Хто відмовиться хильнути на дурничку, хай і за нового володаря. Воно ж солодше й хмільніше, як за нього не платиш ні гроша.

Юрмисько ринуло до пивниці Путнянського монастиря, де зберігалось чимало великих бочок, які приносили святим отцям неабиякі прибутки. Бочки викочували на невелике подвір'я, відгороджене від суєтного світу частоколом, а звідти — на торговицю, порослу споришем і травою. Охоронець пивниці десь зник, натомість з'явилися самозвані виночерпії, обухами сокир повибивали днища й заходилися шинкарувати. До них, галасуючи, дерлися всі, хто мав силу і в кого її не було. Шевці, кожухарі, римарі, бондарі полишили свій крам на жон, помічників чи просто добрих людей і теж штовхалися до заповітних бочок. Усі бігли, шкандибали, повзли, підтягаючись руками й ногами, налізали одні на одних, щоб зайняти хоч якесь місце біля жаданих бочок із дармовим питвом. Спішили з горнятками, коновками, гладунами, баняками, ринками й навіть макітрами. Простягали той посуд до виночерпіїв з криком:

— Мені! Мені-і-і!

— Ану не тручайся...

— Та я ж за Дитинку!

— А я за кого? За Чегана, скажеш?

Якісь людиська через голови простягали баняки до виночерпіїв, їм щедро наливали, незважаючи на галас усіх інших. Ті, що не мали посуду й не могли позичити, простягали солом'яні брилі і, не відходячи від бочок, пожадливо жлуктили благословенний трунок, потім знову натужувалися, аби виночерпій хлюпнув тієї рідини в бриля.

— Пий, братчику, черево — не дерево, розтягнеться! — підбадьорювали один одного.

І пили. І вже не чекали, доки виночерпії зволють їм налити, а самі пхали баняки й гладуни просто в бочки; зачерпували, випивали й знову зачерпували, придушені тими, хто протискався до дару божого. Кожен лаявся на чім світ стоїть. А трохи віддалік панувала втіха — безжурні вигуки літали торговицею, яка перетворилася в місце веселого гульбища. Всі ніби позабували, чого сюди прийшли. Шевці, замість того, щоб вихвалити свої постолі й чоботи; частують римарів, а бондарі, порозсідавшись на бочках, віншують кожухарів за теплі нагрудники, зичать їм многая літ.

У гончарів прокинулася в серці жалість до безпосудних, вже не продають, а зичать свої горщики чесним людям.

Попід огорожею ярмарку розсілися купки розвеселілих людей — гендлярі й кріпаки впереміш із злодіями та жебраками. Хлептали питво й показували свої мудрощі — починаючи Адамом і Своєю й кінчаючи Мироном Дитинкою. Котився сміх і веселі перегукування між тими, що вже вгамували жагу, і тими, які ще товпилися до бочок. П'яні крики, галас і співанки привабили всіх чернівчан. З низеньких хаток, критих, як і всюди на Буковині, соломою та очеретом, вибігали з коновками старі й молоді. Не минуло багато часу, як із села полилися зворушливі й безжурні співанки...

Староста з своїми служивими людьми, боярами, гармашами та катами опинився віч-на-віч з Мироном Дитинкою. Їх зігнали в одну купу й повели до будинку, в льосі якого мучився уночі закований у вериги Іванко Тихоліз. Спинилися на широкому подвір'ї, й отаман почав утверджувати своє володарювання між Прутом і Дністром. До веселих співанок людю, що полакомився монастирським добром, домішувались боярські крики та сгогони — староста й бояри дорого платили за спробу стратити отаманового побратима.

Розділ вісімнадцятий

Зрозчинених вікон воеводського палацу часто вилітали задьористо-веселі мелодії найліпшого й найзапальнішого в Яссах циганського тарафу, викликаючи в купецтва, міщанства, збіднілих дідичів та численної голоти подив і шану до нового воеводи Георгія Стефана, який по-царському святкував свою звिताгу над зарозумілим і боягузливим Василем Лупулом. Бенкетував цілих два роки, бо мав за що — всі маєтності, золото, скарби колишнього володаря стали його власністю. Він — найбільший багатій у краї. І чому б не звеселяти тепер свою душу й серця тих, що пішли за ним крізь морок невідомого й битви з упертими одчайдухами-козаками.

Голова розтріскувалася од випитих вин, медів та нестримної ріки славослів'я дідичів, яких колись Василь Лупул не впускав і на поріг свого двору, а тепер вони — жадані гості. Підносили золоті чари за здоров'я свого кумира, витязем

називали, тішили й солодили його слух клятвами вірності до гробової дошки.

Георгій Стефан не був простакуватим. О, ні! Йому відома вдача підлесників, думки й інтереси. Чудово розумів суть і мету всіх пишномовних вихвалянь. Бояри остобісіли йому ще тоді, коли був великим логофетом, а тепер і поготів. Та всупереч цьому він охоче і з радістю трапезував з ними, бо ж розігрівали його старечу кров і амбітну душу такими словесами, які досі й не снилися. Призвичаївся до того і чекав бенкетів, як чогось життєво необхідного.

Зала боярської ради була тривалий час порожньою й глухою, бо нового воеводу не займали ніякі справи — він забавлявся. Літа ж тяжіли над ним, і шкода було, що на учті життя попереду вічно стояли інші щасливці, затуляючи й відтісняючи від найвродливішої спокусниці — слави. Доля тримала його пасником у темному кутку, хоч він і називався великим логофетом. Аж тепер опинився за трапезним столем, оповитий неземним сяйвом величі.

Бенкетував, аж голова лускала. Відтак довго відпочивав. А те, що відбувалося в краї, його не обходило. Цілковито покладався на своїх достойників. Бояри теж уважали, що в їхньому житті настала нова смуга, й почали тиснути на кріпацтво. Кріпаки ж не піддавалися боярській волі. Особливо на Буковині. Там отаман Дитинка в будь-яку годину дня міг удертися до садиби дідича і вчинити розправу. Від самої згадки про Дитинку панству темніло в очах, а скрутити йому в'язи було не під силу. Мусили тікати світ за очі. Блукали табунами на вулицях стольного міста, благаючи перед воеводською брамою, аби новий господар оборочив їх від зухвалого розбишаки. Та Георгій Стефан відмакувався від скаржників, як від надокучливих комарів. Хотів пожити хоч якийсь рік, як належить славному воеводі.

Звістка про страту боярина Апостола Чегана та про поламани кістки й перебиті хребти чернівецьких достойників докотилася до стольного міста Ясс, як грім, що тріщить, розривається, а потім бабахкає над хатами. Всіх струсонувала. Навіть розігнала хміль із посивілої голови підстаркуватого воеводи. Го-го, нікчемна буковинська голота стає рудибки, зазіхає на панські маєтки, простягає свої репані руки до споконвіку шанованих боярів, важить на їхнє життя.

А тут якраз нагодився й Мітрь Чунтул, молодий, кучерявий і непосидючий боярин. Його привів давній приятель старого Чунтула стольник Бучок. Молодик щойно повернувся з Польщі, де провів свою юність, навчаючись в

езуїтському колегіумі у Барі. Його вітець дістав польське підданство й королівську нобілітацію і вважався маєтним польським шляхтичем, хоч усі його маєтності були в Молдові й на Буковині. Та з Василем Лупулом жив не в ладах, тому на вітцівщину приїздив зрідка. Коли ж на стіл Молдови сів Георгій Стефан, нестерпна тенскнота¹ привела молодого боярина Мітрю Чунтула додому. Йому, багатому й вельми вишталцованому², відчинилися двері боярських домів, а завдяки стольникові Бучкові — при дворі господаря.

У Яссах Чунтул зіткнувся з боярами-втікачами з Буковини й почув від них страшні речі про сваволю, яку чинить там грізний розбійник Мирон Дитинка.

Обурений вишколень езуїтів зібрав громаду тих боярів — між ними були також Оврам Кажан, Сава Рошка й Кость Капотич — і подався з ними до воеводи, який саме балакав з своїм стольником Бучком.

Уклонившись, Мітря Чунтул від порога промовив:

— Не бери за зле, твоя величність, що я з'явився перед твої світлі очі з болем і тривою. Але на Буковині біда і сваволенство, великий господарю. Якщо не звернеш свій зір на той край, то можеш його втратити. Звідти прибули, твоя величність, чесні бояри й так розповідають, аж слухати важко. Я й сам придивлявся до всього, бо на Буковині багато моїх сіл. Там уже володарює, коханий мій пане, розбійник Дитинка.

Георгій Стефан зібрав брови на переніссі, зиркнув невдоволено на набундюченого стольника Бучка і буркнув:

— Що він каже, що Буковина перестане бути моєю?

Чунтул не розгубився. Притулив долоню до грудей, схилив голову й ствердив:

— Так, твоя величність.

— Знаю, молодий боярине, ніби там якийсь Дитинка грається з боярами, але щоб у тім була якась небезпека, як ти кажеш, з цим я не згодний. Ні!

Мітря Чунтул знову вклонився й прорік:

— Твоя величність, най мені буде дозволено привести перед твої світлі очі тих, хто може розказати всю страхітливую правду.

— Поклич, боярине, бо ти щось таке говориш, що й вірити не хочеться.

¹ Туга (пол.).

² Освіченому (пол.).

Чунтул вийшов. За хвилину вернувся з десятком боярів. Тремтячи й перелякано дивлячись на воеводу, один за одним уклакали перед ним і цілували руку. Як відійшли на кілька кроків, Чунтул ступив уперед, схилив голову й проказав:

— Оце, твоя величність, декілька боярів, які ледве втекли з Буковини до стольного міста просити захисту від розбійника. Тільки твоя величність може їх оборонити від розлюченої голоти. Їхні родини геть утратили сон і спокій. — Зробивши коротку паузу, під час якої завважив, що воевода слухає, провадив далі: — Ці чесні бояри пережили муки пекла. Якщо день і ніч минали, й розбійник не нападав на них, не вдирався в їхні покої й не вимагав, аби вони поклонилися йому як своєму воеводі, то бояри засвічували свічки в церкві — кожному апостолові й святому. О-о, твоя величність, ті, що zostалися під рукою розбійника, мусять щотижня тримати відповідь перед ним. Перед зарізякою, твоя величність! Він лігає на білому коні, мов якась пекельна блискавиця. А коли сидить у своїм Циганським монастирі, то його опришки, переодягнені в жебраків, шастають селами й розпитують голоту, чи дідич сам, своїми руками гарує на власнім газдівстві, чи не кривдить кріпаків. А в того бидла — зміїний язик, воно завжди сичить на своїх панів. І ось мусять бояри вклякати перед Дитинкою, благати у нього милосердя. Він уже саджає їх на палю, твоя величність, уже ламає їм хребти і ребра. Нещодавно дуже потерпіли в Чернівцях славні буковинські бояри й твої вірні служиві люди — Дитинка повідбивав їм бебехи, каліками поробив. Вони вже не годні ходити своїми ногами по землі. А їхнє майно забрав усе до нитки.

— Так, так, я знаю, він злий, безсердечний, — мовив уражений воевода. Він став зичливішим до Чунтула. Під час його розповіді навіть журливо похитував головою. Сава Рошка відчув, що настала мить і собі підкинути слово.

— І боярин буковинський, твоя величність, вже дійшов до того, що не сміє й слова сказати проти... — почав Рошка ламким голосом. — У тих розбійників, твоя величність, така злість у руках, що як мацне боярина мочугою, то кістки розсипаються, сонечко з-перед очей зникає. Ще можуть ті напасники так зосміщити чесного боярина, аж кури сміються, власні собаки не впізнають і гавкають, мов на чужого. Як ото вчинили з оцим боярином, що осьде, Костем Капотичем.

Капотич уклонився, і, побачивши, що Рошка запнувся, промовив:

— Ці волоцюги, твоя величність, пантрують та оберігають свого Дитинку, мов якогось короля. У боярський дім спочатку заходять прості розбійники й виносять звідти найкраще крісло. Дитинка сідає на то крісло посеред подвір'я й чекає, аби його милість боярин вийшов і став покійно перед ним навколішки. Голота, твоя величність, дивиться на свого ватажка, як на святого, і хоче, аби й бояри так дивилися. Він, мовляв, несе добро і правду тим мерзеним кметам.

Мітря Чунтул, зібравшись з думками, вирішив остаточно розчулити й розжалобити воеводу:

— Буковинським боярам, твоя величність, уже привиждається на кожному кроці та паля, на якій у пекельних муках сконав бідолашний Апостол Чеган. Перед їхніми очима мерехтять сумні дороги в чужинських краях, по яких блукатимуть боярські жони з дітьми та старими родичами. Як оце тепер у Яссах. О, настала остання година, твоя величність! Світ ще такого не бачив.

Георгій Стефан, розгладжуючи довгі вуса, які чомусь весь час стовбурчилися, мовчки слухав боярських скаргників. На душі стало тоскно. Розповіді про Дитинку видавалися перебільшеними, вигаданими. Коли він був великим логофетом, то про таку сваволю не могло бути й мови. Лупул залив би кров'ю весь край, не одна голова кмета чи розбійника скотилася б з плечей. Кириак і Йордакій — ніби дві обтесані деревини... А він, Георгій Стефан, недавно сів на стіл Молдови — і на тобі, маєш! Уже знайшовся якийсь володар на Буковині, якийсь Дитинка.

Ледве стримуючи обурення, воевода мовив:

— Кажете, почалася реbelie в моїй державі. На Буковині... А я знаю, що там лагідні, добрі люди. Вони завжди вчасно приносили данину. Чому тепер так змінилися, га?

— Дозволь, твоя величність, сказати. Те бидло наслухалося про сваволенство Хмельницького на Україні й задумало і на Буковині вчинити те саме. Дитинка ж був там, — Чунтул показав рукою на схід, у бік Дністра, — і там набрався розбишацької хороби, тієї реbelie. Йому сам Хмельницький подарував якусь закліту шаблю, а його син Тиміш — білого коня, про якого невідомо, чи то кінь, чи, може, сам диявол... Ось звідки у нього сила й зухвальство. Ось чому Дитинка сподобався українцям. І мусиш тямити, твоя величність, що Північна Буковина, тобто Чернівець-

кий і Хотинський повіти, цілковито українська. Тих українців багато в твоїм краї — вони займають і половини Сучавського та Ясського повітів. Тому нічого дивуватися, що те кріпацьке бидло біжить з підскоком до Дитинки. Вже й мерзenna боярська челядь товчється й третється біля нього, аби взяв до свого заgonу. Згадай, твоя величність, що було колись давно. Іван Муха, зібравши русинську голоту, загрожував не тільки польській шляхті, а всьому польському королівству. Вже йшов зухвалець, на Львів. І польському королеві треба було послати ціле військо, аби розбити реbelieнта під Рогатином. А недавня реbelieя Семена Височана? Думаєш, твоя величність, Дитинка не зробить те саме? Тільки він не піде на північ, а сюди, на південь, на Ясси. Деякі бояри вже шепочуться, що треба б обрати Дитинку їхнім воеводою. Тоді, мовляв, буде лад на Буковині. І вже близько той день, коли бояри плазуватимуть перед розбійником, підхлібнюватимуться до нього, платитимуть данину й шукатимуть його ласки. До нього йтимуть зі скаргами один на одного. До нього, а не до тебе, твоя величність. Недалеко та днина, коли Дитинка видаватиме їм грамоти на села й маєтності.

Орація вишколенця отців-езуїтів була схожа на дошкуль-не звинувачення й не сподобалася воеводі, але доводилося терпляче слухати, бо йшлося про благополуччя в його краї.

— Дива творяться, дива... — забідкався Георгій Стефан, сухо кашлянувши в кулак. — Ти продовжуй, молодий боярине, продовжуй.

— І ще розповідають, твоя величність, — очі Мітрі Чунтула горіли люттю, — що Дитинка носить з собою торбу з грішми. Як до нього підійде якийсь убоге бидло, то він запускає руку в торбу й шпурляє жмені срібняків, кажучи бидлові, ніби то не милостиня, а малесенька крихітка того, що бояри забрали від кріпаків. Забране повертається, мовляв, із отаманових рук. І ніхто не наважується повстати проти осатанілого плебея, бо його розбійники найачують-ся й кидаються з довбнями на оборонців боярського права. Твоя величність мусить знати, що все сказане зараз боярами — тільки половина страшної правди. Затям, твоя величність, Північна Буковина вже не під твоєю владою, а під розбишацькою рукою Дитинки. Він цього не замовчує й ні перед ким не ховається — в усіх на видноті дає розкази седам. І все має бути так, як він каже. Він страшний загроза твоєму пануванню, твоя величність, і нашим маєткам.

Господар трохи зверху дивився на спітнілого від надмірного запалу та хвилювання Чунтула. Надворі стояла спека, сонце ніби посилало все проміння тільки у відчинені вікна того покою, де вони вели бесіду. Воевода знав причину злоби молодого езуїта: його буковинські села не давали ніякого прибутку через Дитинку, який заборонив кріпакам платити данину боярам. Обернувшись до столітника Бучка, який за весь час розмови не проронив ні слова, спитав:

— Що ти думаєш про все це, дорогий мій куме? — І наставив на нього вуха.

Той плямкнув губами й провів долонею по обличчі.

— Гадаю, твоя величність, що треба покласти край тому лиходійству, — мовив розважливо. — Най молодий боярин Мітря візьме спочатку кількох людей і поїде в свої села — здається, Лужани, Шипинці, Ошихліби — й спробує навести там лад. Він довго вчився у польських школах, зуміє побалакати із самим розбійником Дитинкою. І водночас най придивиться до всього, що діється навкруги. Тоді твоя величність знатиме, як чинити. А так усе, що ми чули — з чужих слів.

— Мудра твоя правда, куме, — схвалив воевода. І звівши погляд на Чунтула, спитав: — Завтра-позавтра тебе вже не буде в Яссах, правда? — Він уп'явся сірими проникливими очима в молодого боярина, неначе хотів бачити його розгубленість і збентеження, але той силувало посміхнувся й відказав:

— Буду радий виконати все, що велить мені твоя величність.

Воевода підвівся. Це був знак, що розмова закінчилася.

Мітря Чунтул подався додому готуватися в далеку й небезпечну дорогу.

До Лужан прибули зранку. Разом з Мітрею Чунтулом був Оврам Кажан — єдиний буковинський боярин, який згодився супроводжувати його, бо сподівався в мирній бесіді з Дитинкою повернути собі спокійне життя. Зупинилися з численною охороною в невеликому, трикімнатному будиночку поставленому ще замолоду старим Чунтулом. Чунтул мріяв пустити коріння в цьому селі, але вскочив у скажений плин життя й опинився аж у Польщі. Будиночок зістарівся, чекаючи своїх панів. Оце вперше за багато років прибув сюди з причаєним туском у серці старший син Чунтула — Мітря.

— Отут поживемо кілька днів, боярине, — сказав Кажанові.

— Почуємо, що скаже Дитинка.

— Ні, милостивий пане Овrame, Дитинка почує, що скажу я, — горойжився Мітря.

— Дай боже, щоб ягня вовка з'їло, — зареготався Кажан.

— Не регочись, боярине, господь творить чудеса: породжує на світ ягнят, які загризають вовків.

— Я принаймні не чув про таке чудо.

— Потерпи — не тільки почувеш, а й побачиш.

Мітря Чунтул послав кількох челядників, аби привели лужанського двірника. З нього й почне акцію в селі. Розклав речі, два пістолі, кілька книг польською та латинською мовами й став чекати. Довго чекав. Аж набридло. Нарешті пусте чекання почало дратувати й сердити. Заходив по кімнаті широкими кроками, дивився у вікно на дурнувату сцену: його тупі челядники від нудьги борюкалися на подвір'ї, хапали одне одного й модувалися, хекали, сопили, толочили буйну траву, що вигуділа довкола будинку. Решта спостерігала за тим борюканням і аж ревіла від задоволення. Потім нові схоплювалися. Іншим разом його це теж розважало б, але тепер було не до сміху, навпаки — регіт челядників дратував, неначе сміялися з нього, Мітрі. Час минав, і ні двірника, ні челядників, неначе вони десь позападалися. Біс його знає, що діється в цім селі. Стомлений дорогою кремезний Оврам Кажан лежав у сусідній кімнаті на старому ліжку й так хропив, аж стіни двигтіли. І це в той час, коли Мітря, розгніваний до краю, ладен був з розпуки рвати на собі волосся. Найгіршим було те, що він не мав кому виповісти свою накипілу лють, викликану безглуздим становищем, у яке потрапив. Його нарешті охопила якась тупість. Не розумів, чому на вулиці, перед ворітьми, штовхають якогось мужика. Той упирався й не робив ані кроку вперед без штурхана. А на подвір'ї став, і хоч рубай до нього дрова — ні вперед, ні назад... До хати не йшов, неначе там поселилася нечиста сила.

— Тебе ж боярин велів покликати до нього, — кричав челядник.

— Най сам вийде сюди — я в постолах не зайду до його покоїв, — відказував дебелий, раменистий, середніх літ селянин, з довгими вусами й русявим волоссям, що спало з-під солом'яного бриля на міцні плечі.

— У сінях скинеш постолі...

— Хіба я пес, щоб ходити босим панськими покоями. Най той вийде.

Челядник розсердився й погрозив йому кулаком.

— Та ти будеш казати, хто до кого має вийти? — витяг шаблю з піхви.

Двірник і оком не кліпнув, ніби та шабля була якоюсь невинною дитячою забавкою.

Мітря Чунтул почув крик й побачив у вікно тяганину перед домом. Мов ошпарений вибіг на ганок і спитав:

— Що тут таке?

— Та, ади, вже півднини тягнемо його до тебе, твоя милість, а він упирається, як норовистий кінь. Не хоче, і все.

— А що він за один?

— Двірник, твоя милість.

Чунтул узявся за боки й підійшов ближче. Окинув сільського двірника крижаним поглядом чорних очей.

— Чому не йдеш, коли я велів тебе покликати? — спитав доброю українською мовою.

Двірник витер долонею піт з чола й опустив очі на свої ноги.

— Хіба можна йти в таких постолах до панських покоїв?

— Коли я велів, то, значить, можна. Хто я для тебе?

— Бог тебе святий знає... Якийсь паничик.

Обличчя Мітрі Чунтула почервоніло од гніву.

— Не хитруй, двірнику, а зараз же клич сюди всіх кріпаків. Мають вислухати мій боярський розказ. А коли стоїш перед боярином, то скинь бриля з голови. Розумієш? Я ж твій пан. — Голос його звучав різко.

У двірника затремтіли уста. Хитнув заперечливо головою й озирнувся, неначе збирався тікати. Дивись, таке, мов пес навсидячки, а вже каже, що воно його пан. Проказав твердо:

— Ні, чужинче, мій пан — отаман Дитинка, і я маю чинити так, як він сказав. Це він поставив мене за двірника, аби був у Лужанах добрий лад.

Ото б сюди воеводу. Най би послухав, чим дихає це бидло, тоді знав би, що діється в його державі. Чунтул схопився за ручку пістоля, що стирчав із-за пояса, але при всій гарячковості, йому все-таки вистачило здорового глузду, аби не вчинити зопалу якусь дурницю. Зціпив кулаки й ступив до двірника.

— Щоб мені зараз були отут мої кріпаки! — крикнув знавівісно. — Спробуй не скликати — до вечора висітимеш

на отій гілляці, — показав пальцем на стару яблуню біля воріт.

Двірник подивився на дерево й промовив спокійно:

— Я, паничику, вже досить набідився — не жаль мені вмирати, а ти ще не напанувався... А там на отій гілляці є досить місця й для тебе, й твоїх охоронців, і для твого приятеля, — кивнув на Оврама Кажана, який, прокинувшись від гармидеру, з'явився на порозі й саме потягувався та смачно позіхав. — Небавом Дитинка буде тут. Він у Кігмані, але йому вже дали знати... Побачимо, паничику, якої ти заспіваєш... У селі скажу, аби йшли слухати твій розказ. Хоч ми вже його знаємо. Прийде той, хто захоче.

Двірник раптом повернувся з-перед Чунтула й пішов перевальцем, не кваплячись, до воріт.

— Я й Дитинку чекатиму! — гукнув Чунтул навздогін і довго, похитуючи головою, супроводжував очима кремену постать двірника. Дивись, бидло, а говорить з боярином, як польський шляхтич. З гонором і навіть пихою та бундючністю. Чистий тобі бунт. Скоро бояри вже боятимуться вийти вночі надвір потрібизну зробити. Розкази комуся, як з ним говорив цей двірник-кріпак — не повірять. Чистий сором.

Однак Мітря Чунтул тішив себе думкою, що двірник і лужанці все-таки схаменуться, нарозумляться й прийдуть поклонитися і покоритися законному панові. Він чекав. Чекав лужанських кріпаків і Дитинку. Хай приходить із своїми розбійниками — Мітря Чунтул не з лякливих, бачив не таких, як Дитинка, двічі побував у самому пеклі — в Берестечку й під Батогом... І нічого — живе й буде жити. А хто такий Дитинка? Розбійник. Ну то й що? Сядуть і побалакають про те, чого кому треба і що кому належить. То буде весела розмова. О, весела!

Час минав. Сонце вже переплигло на другу половину неба, а лужанці не з'являлися. Не спішили до свого пана, аби вислухати, як вони мають тремтіти перед ним. Йому, мабуть, погано ведеться, раз прийшов.

Послав нарешті своїх челядників у село, аби силоміць пригнати людей до боярського двору. Та Лужани опустіли — ніде ні душі, ніби чума викосила. Хати зачинені на засуви чи підперті коромислами. Подекуди тільки пси виють, як перед землетрусом.

На вулиці здибали старця, напівсліпого, в посірілому від дощу та сонця солом'яному брилі. Його вів за руку хлопчик п'яти-шести років.

— Чому нема людей у селі, діду? — запитав челядник.

Той довго мружився, намагаючись упізнати котрогось.

— Вони всі в полі, чоловіче. Треба зібрати житечко, бо скоро дощі підуть. Усі в полі, аякже... Ніхто мені не дасть і кавалка хліба. Ходжу, ади, голодний.

— Ні, діду, люди поховалися в лугах, — заперечив раптом хлопчик. — Взяли навіть стрільбу з собою. Кажуть, якийсь злодій прийшов і кличе їх до себе.

— Та що ти жвендиш, бахуре? — буркнув старий, сіпнувши хлопчину за руку. — Вони в полі.

— Ая, мої очі не сліпі...

— Зате дурні, — пробурмотів дід і поплентався дорогою.

Челядники все зрозуміли. Марна справа тягти когось до боярина. Хіба що того жебрака з хлопчиком. Кріпаки в лугах, над Прутом. Підеш туди — можеш не вернутися. Вони вичікуватимуть, доки не приїде Дитинка з своєю ватагою. Ет, дурне задумав боярин. Гадає, й тепер на світі так, як тоді, коли баба дівкою була.

Застали Чунтула й Кажана за дзбаном вина, припасеного з Ясс. Від випитого, в обох уже блищали очі, а язики молили все, що приходило на розум. Чунтул згадував про битви з козаками, особливо під Берестечком, але навіть не обмовлювався про ту, що під Батогом, — навіщо ж зізнаватись якомусь сірому сільському боярину, як він, рятуючись, втік, ніби заєць. Простакуватіший Кажан веселив Чунтула розповідями, як вони полювали на звідчолого оленя, ночували разом з джупанесами у псарні Кириака. Та найбільше боярин Мітря реготав, коли слухав про купіль Капотича у калюжі меду. Ну й фантазія у того Дитинки! Уміє все-таки шанувати боярів — не обмастив дьогтем чи смолою, а в меді скупав! Оврам Кажан, що правда, промовчав, як його підвісили за ноги до стріхи власної хати в Грушівцях і протримали так цілу ніч, аби розум, як казали ті розбійники, стік із сідниці в голову. Повисів отак до ранку й начебто нічого, але через деякий час розум перемішався з чимось і гавкати захотілось.

Бояри потягували добре винце й скаржилися на долю, яка дозволяла нікчемним смердам збиткуватися над панами. З Дитинкою треба сьогодні щось зробити. Посадять його за цей стіл, наляють вина, а потім питають, чого він до них причепився. Має дати відповідь. Бо хто він такий, врешті-решт? Кажуть, молодий, пристойний, навіть веселий. Забіяка з фантазією. І жінка у нього — таких мало

на світі. Кириак хотів подарувати її Мустафі-паші. Ото радів би турок... Значить, Дитинка не дурний. А коли так, то не стане думати про бійку, а зрозуміє, що вельми вчений молодий боярин прибув сюди, аби побалакати з ним. Тих, які хочуть тільки балакати, ніхто не підвішує до гілляки й не купає в калюжі...

Чунтул і Кажан чекали, попиваючи вино й тужачи за кращими часами.

На порозі став челядник і промовив до Чунтула:

— Твоя милість, кріпаки не прийдуть. Хати зачинені — ніде ні душі.

— А куди їх чорт забрав? — вигукнув Чунтул.

— У луги, твоя милість. Повтікали...

— Чому ж ви не пішли за ними в луги?

— Так у кожного з них є зброя. Лук з стрілами. А нас мало... Вилізуть звідти, мабуть, тоді, коли приїде Дитинка.

Кажанові раптом вийшов хміль з голови. Підвівся з-за столу і перепитав:

— Кажеш, прийдуть з Дитинкою? — В голосі його не було впевненості.

— Так, твоя милість.

Кажан розгублено зиркнув на зблідлого Чунтула. Той жевжик дивиться в одну точку й часто кліпає очима, думає, мабуть, чи стане Дитинка його слухати. Ой, добра не буде... А як спитає, чому він, Кажан, утік із села. Скаржитися побіг? А тепер явився? Ще дещо згадає... і готово. Що, знову висіти з якоїсь стріхи? Нема дурних. Хто знає, чи не приїде в голову Дитинці подрізати їм із Чунтулом носи? Ті опришки ладні всіх боярів зробити безносими. Мітря зранку ще покрикував, погрожував, ніби скрутить Дитинку в баранячий ріг, а тепер, бач, випив і розчулився, як дівка, сподіваючись зачарувати розбійника солодкими словами. Цей шмаркач ще не був у добрих руках. З-під Батога втік, а звідси не втече...

Оврам Кажан не хотів показати вельми вченому книжникові свого боягузтва. Ходив довкола нього, сопів у ніс, блудив очима. Нарешті промовив:

— Поїду визирати Дитинку. Може, це йому сподобається й прихилить до нас.

— Я теж поїду, — сказав Чунтул.

— Ні, ти лишайся. Розбійник приїде з жоною — вийдеш назустріч і гарно їх привітаєш у своїй господі.

— Хочу, щоб і ти, боярине, був зі мною.

— Буду, аякже. Мені цікаво послухати вашу балачку. Кажан лицемірив. Йому паморочилося в голові від думки, що зараз побачить грізного розбишаку. Серце враз стало маленьким і стрибучим, як блоха. Картав себе за нерозважливість. Навіщо він злигався з цим мудрагелем? Чи не краще було перечекати в Яссах з Рошкою та Капотичем? Кажан вийшов надвір і знайшов своїх слуг. Сіли на коней і помчали до керунку Шипинців, звідки мав прийти Дитинка.

Мітря Чунтул залишився на самоті в просторій світлиці. Ходив широкими кроками від дверей до старого дивана. Його настрої круто змінився, неначе й не говорив з Кажаном про мирну зустріч з розбійником. Усередині раптом щось збунтувалося, запротестувало проти такого панібратства. Був злий, аж іскри з нього плігали. В голову лізло безліч найсуперечливіших думок, але вистачало глуду тверезо їх оцінити — безпорадність і незахищеність були такими явними, що залишилося врешті-решт тільки ненавидіти: скажено, несамовито...

Двері розчинилися, й на порозі став челядник.

— Чого тобі? — крикнув Мітря.

— Кажуть, Дитинка вже недалеко. Як маємо чинити? — Стріляти з мушкетів! — вигукнув, не тямлячи себе.

— Хіба можна? — мовив челядник протяжно, з докором. — Як уб'ємо хоч одного розбійника, то Дитинка нас усіх перевишає. Він же не вбиває...

— Тоді зловіть його живого й затягніть до мене, — боярин і сам не вірив у можливість виконання того, що наказував.

— Кажуть, твоя милість, у його ватазі самі силачі, велети.

— В такому разі скажіть, аби зайшов до мене на бесіду.

— А як він скаже, щоб ми тебе, твоя милість, притягли до нього?

Очі Мітрі Чунтула спалахнули:

— Скажіть, що я не тільки боярин, а й великий книжник-грамотій і що не пасує тягти кудись ученого мужа. Попросіть, аби завітав до мене як приятель.

— А як він скаже, що не визнає таких приятелів, як твоя милість? Що тоді? — не вгавав челядник.

— Тоді скажіть, що я приготував для нього барильце старого вина й хочу випити за його здоров'я. Щоб вас грім усіх побив! Йди геть з моєї голови!

Челядник вийшов.

Настрій у Мітрі Чунтула посвітлішав, лють розсмокталася, і він забігав по світлиці, намагаючись зосередитись та уявити собі, як буде вітати отамана розбишацької ватаги. Спочатку прибіжить Оврам Кажан: лиходій, мовляв, уже близько — виходь! Він вийде на ганок, випростається й гляне перед себе з непохитною гідністю уродженого шляхтича і з виглядом завойовника. При появі біля ганку білого коня, зійде по східцях. З поблажливою посмішкою зведе вітально правицю й підійде спочатку до гнідого коня, щоб підтримати вродливу вершницю, коли та злізатиме з сідла, відтак візьме його й її ласкаво під руки й поведе до світлиці. Сядуть до столу й наллють... Ні, ні й ні! Це ж себе принижувати!.. У ньому щось затрусалося, закричало лайкою і прокльонами, потім затерпло, впало у могильну тишу. Лиш в голові дзвеніло гостро й безладно.

Сів на диван, але не сиділося — мордував неспокій. Звівся, та підігнулися в колінах ноги. Зіперся до вікна й дивився, як хиталися дерева. Журливо хиталися. Чи це не якийсь лихий знак? Загадковість і невизначеність виснажували до краю, почувався так, ніби босими ногами ступав по краєчку даху. Стомлений від напруги, ліг на диван. Та довго лежати не довелося. Раптом схопився на ноги, шугнув до вікна й задеревів: вулицею мчав, не завертаючи на подвір'я, Оврам Кажан з трьома челядниками, а за ними його, Чунтулові, слуги.

Втікають... Залишають його самого... Не знав, чи бігти до стайні й сідлати коня, чи покластися на волю господню. Ураз його мовби черкнули по очах: перед домом стояв, як привид, білий кінь з молодим вершником, а поруч з ним — гнідий з вершницею. І вершник, і вершниця чомусь веселі, усміхнені. Їх оточили верхівці, багато верхівців. Деякі зіскочили з сидел і попрямували до ганку.

Мітря Чунтул отямився. Кинувся до дверей, схопив за клямку, відчинив, але в ту ж мить грюкнув ними й закрився на заціпку.

Чому він, дурень, чекав? На що надіявся? Зараз повисне на якійсь жердині, як Капотич в Лукачанах. Чекати здибання з Дитинкою? Ні-і!

Засліплений страхом, метнувся до заднього вікна. Миттю отворив і кинувся стрімголов. Отак тікав лише кілька років тому від гори Батіг.

— Диви, отамане, боярисько,— першим помітив Тихоліз.— Обкаляв сподні. Наздоженемо й спищемо йому сидницю.

— Не треба.— Дитинка махнув рукою й засміявся.— Того, хто по-доброму тікає, не варто переслідувати.

Розділ дев'ятнадцятий

Дитинка знав: усе на світі має два кінці. Добра слава про його ватагу, що залунала і в найглухіших закутках Буковини, озлоблює ворогів, притягає небезпеку. Смертельну небезпеку. Тож мусить бути далекоглядним і обачним.

Удень і вночі стояла на чатах варта, стежила за найменшим рухом довкола Циганського монастиря. Дитинка усюди мав своїх людей, які в будь-яку хвилину могли принести звістку про загрозу, якби вона виникла. Вивідачі снували по всіх усюдах, до всього прислухалися й придивлялися, це давало змогу Дитинці знати, що діється в селах, як поводитися бояри, почувати себе впевнено, тільки при потребі піднімати людей, відаючи достеменно, куди їх вести. Він був справжнім володарем буковинського краю — всієї Чернівецької й Хотинщини. Його любили. Й боялися. Одні чекали на нього, інші ж тікали щодуху перед його прибуттям.

Якось в обідню пору, коли Дитинка збирався сідати до столу, до нього влетів стривожений Кожухар.

— Отамане,— перевів дух,— із Серету до Чернівців сунуть якісь вояки. Їх багато. Люди кажуть, то Бучок, стольник воеводи Георгія Стефана, вирушив проти тебе.

— Звідки знаєш, Петрику? — отаман посміхнувся.

— Є гінець із Глибокої. Хоче все тобі розповісти.

Дитинку ніби обдали раптом крижаною водою. Подався надвір. Там стояв оточений ватагою селянин і про щось стривожено розповідав. Побачивши Дитинку, він подався назустріч, зняв з голови шапку й сказав:

— Добридень, пане отамане. Ти мене не знаєш, а я тебе пам'ятатиму все життя, бо коли ти побував у нашому селі, то людям полегшало, а моїм дітям дісталася корова. Та це таке... Я прибіг до тебе, пане отамане, бо, ади, скоро біду матимеш. Вона вже в Глибокій. То є якісь вояки з боярином Бучком. Говорять, що йдуть бити Дитинку. Сам гос-

подар послав того військо. А ми не хочемо, аби з тобою сталося щось недобре. Тому, думаю, ану побіжу й скажу отаманові, аби пантрувався. То ж є твої й наші вороги.

— Скільки їх буде?

— Та багато, отамане. Кілька соток. Може, сім, може, вісім, а може, й ціла тисяча. Всі при зброї.

Дитинка нічого більше не питав. Усе цілком ясно — треба бути насторожі, мов хмара сарани на поля, насувається небезпека. Якщо на денці душі й лишалися деякі сумніви, то незабаром вони розвіялися до решти, бо тієї ж днини примчав ще один гінець, а до ранку — ще двоє. Усі вони з різних сіл, які стояли на шляху просування стольника Бучка. І неначе змовилися: підтверджували в один голос сказане глибоцьким кріпаком. А чернівецький гінець додав, що Бучок не буде наразі переходити Прут на лівий бік, бо в горах випали рясні дощі, ріка розбухла, стала бурхливою й злою. Зачекає день-два, а води трохи спадуть, то перебереться вбхід у Зеленеві. Загін Бучка складається з людей, які не розуміють української мови, а по-молдавському балакають дуже погано, мабуть, угорські й німецькі найманці.

Завтра-позавтра Бучок кинеється на Циганський монастир, оточить його з усіх боків і вимагатиме у ватажан видати отамана, обіцяючи за те, як ведеться, помилування й можливість повернутися в свої села, до своїх боярів. Розпочнеться гра на почутті самозбереження, забезпечувана тривалою облогою, катуваннями, мордуваннями, голодом... Може, Бучок не має таких намірів, може, сподівається, що Дитинка чекатиме його десь у відкритому полі чи в глибокому яру. Тоді Бучок натисне тисячею на Дитинчину сотню, оточить її, засипле стрілами, кулями, а потім доконає шаблями та списами.

Може бути так, але може бути й інакше. Бучок може помилитися в дечім і сам накласти головою. Він одного, мабуть, не знає: Дитинка не виставить свою сотню на поталу ворогові, а його найманців постарается перебити ще до того, як вони ступлять на лівий берег ріки.

Того ж таки дня було послано вивідачів до Чернівців. Стольник може ще роздумати й переправитися на лівий берег в самих Чернівцях, а того не хотілося б Дитинці, він надавав перевагу Зеленівському броду.

Загін почав спійно готуватися. Дитинка наразі не розкривав усіх подробиць задуму, який визрівав у голові, накривав чітких обрисів, уточнювався. Сказав тільки, що

стольник Бучок іде на їхнє укріплення, але вони стануть йому посеред дороги в іншому місці. Циганський монастир покинуть найближчим часом — вали, рови та брама — захисток тимчасовий, поважного ворожого натиску не витримає. Зрештою скільки б загін не опирався, все одно настає день, коли треба буде покидати цю ненадійну фортецю. Краще зробити це завчасно. Ніяких несподіванок! Загін складається не із сліпих цуценят, яких можна втопити в потоці.

У Циганському монастирі усе завирувало.

Тупіт, біганина, покрикування, шурхіт речей і скринь з убранням, гупання возів по перекидному мості... Витягалися надвір ліжка, столи, виносилися килими, шафи та інші пожитки, які тільки можна було вивезти.

Роботу полегшувало те, що багато маржини, яка була в стайнях і кошарах, кілька днів тому батько Ярема з помічниками повів до Снятина, а звідти, коли буде потреба, пожене до Коломиї.

Вози, наладовані речами, поскрипували лісовими шляхами до Кіцманя, де ще стояли старі хати Григорка Голубого та Півторанів. Що не могли забрати й нікому було дати на сховок, зокрема два великих казани, привезені зі Львова для готування їжі всій ватазі, закопали в Чорнівському лісі. Цим потурбувався Григорко. Дитинка був задоволений, що побратими не тримали в себе нічого із одібраного у бояр (одразу повідносили своїм жонам, матерям, батькам) і тепер, вільні від усього, допомагали Григоркові Голубому. Нарешті залишилися голі стіни та місцями розкидані непотріб.

Ватажанами оволоділа німа туга, відчуття втрати чогось дорогого, з чим встигли зжитися, і початку нового, якого ще не видно, але воно от-от з'явиться у вигляді найманців воєводи Георгія Стефана.

Коли до останніх возів були запряжені коні й Григорко Голубий вже взяв віжки в руки, Мирон побачив, що між його сестрами немає Артемії. Обвів подвір'я очима і вздрів жону біля конов'язі. Поправляла сідло на своєму гнідому коні.

— Артеміє! — гукнув.

Вона озирнулася невдоволено, неначе хотіла, щоб про неї забули в ті хвилини, коли всі домашні від'їжджають до Кіцманя.

— Ти мене? — спитала, залившись рум'янцем.

— Так, ходи сюди, — сказав коротко. — Й коня свого веди.

Прийшла без коня. Стала перед Мироном, губи зрадливо тремтіли — знала, для чого покликав, і вже почувала себе скривдженою.

— Сідай отам, біля матері, — показав пальцем на віз.

— Ні, ще не сідаю, — відказала й побігла в дім. Стала на порозі й покликала: — Ходи й ти сюди.

Мирон знав її думки, настрої і наміри. Стулив мідно вуста, махнув сердито рукою й подався за Артемією. Вона чекала в їхній кімнаті. Стояла біля груби й витирала сльози, якими встигла вже залитися.

— Я не поїду! — майже крикнула і впала йому на груди.

— Як? Чому? — спитав здивовано. Взяв дружину обома руками за плечі й подивився їй суворо в очі. — Що це за примхи, люба моя?!

— Ні, не поїду. Залишуся з тобою. Піду з тобою... Куди ти, туди — й я. Мушу бути з тобою, бо на тебе насувається... — і не закінчила. Затулила обличчя долонями.

— Так, насувається небезпека. І я повинен бути вільний від страху за тебе. А потім ти... Ти просто сковуватимеш. Зрозумій, я не можу брати тебе з собою.

— Кажеш, сковуватиму, заважатиму... — мовила запинаючись. Потім вибухнула: — О, я це вперше чую з твоїх вуст, Миронку. Ти ніколи не був злий зі мною, але тепер я відчуваю твою жорстокість... — І знов припала до його грудей.

Дитинка зм'як, полагіднішав, погладив її по голові; якийсь час мовчав, думаючи, що сказати, аби заспокоїлась і не наполягала на своєму. Нарешті повів тихим голосом:

— Мусиш знати, кохана моя, що це буде не звичайний похід проти якогось дрантвого боярина, а справжня битва з добре озброєним ворогом, який іде сюди, на Буковину, розправитися з нами. Хоче розвіяти моїх людей, аби дати спокій боярській голові й здобути славу в битві з грізним розбійником. Бояри тільки так мене називають. І донині поширюють брехню, ніби я знюхався з чортом, який навчає мене кривдити буковинських дідичів. Ім це вигідно... Але незабаром буде битва не на життя, а на смерть. І триватиме не день і не два. Тож не треба, кохана, щоб і ти наражалася на якусь небезпеку. Мені буде важко...

Артемія не дала закінчити думку:

— О-о, ти хочеш загинути без мене. Я розумію дуже добре, я...

— Не треба казати цю правду мені у вічі,— вимовив Дитинка коротко й схвильовано.

— А я не можу жити без тебе, мій єдиний,— водила тремтячими від хвилювання пальцями по рідному обличчю, мов сліпа.— У мені чаїться страх. Раніше я жила сподіваннями, а тепер їх може не бути. Тому не поступлюся, не покориюся твоїй волі...

Він не зводив очей з Артемії...

— Ти повік осяяна моїм щастям і любов'ю, незрівнянна жоно моя,— щось трепетно мовило в ньому,— бо ти не чужа моїм пориванням і болям. Ти не кажеш, що я неправий, коли збираюся на бій з ворогами. Не затьмарюєш моєї зоряної години дрібними страхами й умовляннями, щоб я по-волячому хилив голову перед катами, які тримають в руках сокиру. Під знаком уболівання за наші гаразди не отруюєш моє серце трутизною, запозиченою у моїх же ворогів. Не кличеш батька й матір, аби повчили, як маю жити й поводитись з тобою.

Підпирає скрутна година. Ти не каламутиш мою думку мудруваннями, не заглушаєш голос мого серця криком вигаданих і не вигаданих страждань, а мовчки прагнеш осягнути світ, у якому живу, і прирікаєш себе на вірність до останнього подиху й краплі крові.

Будь повік осяяна моєю любов'ю, незрівнянна жоно моя!

Як знехтувати цією силою духу, рішучістю, відчайдушністю, що йдуть з її вірного серця? Не страх, а відвагу вселятиме в нього Артемія, відвагу разом із розважністю, витримкою. Недарма ж, коли Артемія поруч, відчуває себе розумнішим, сильнішим. Його побратими теж.

— Не відсилай мене, любий, до Кіцманя,— вела спокійніше, її груди здіймалися високо й рівно.— І хвилини там не пробуду. Якщо перед родичами примусиш, то, знай, сьогодні ж вернусь. Стоятиму отам, перед брамою, й благатиму, аби відчинили. А якщо не застану, то пройду всю Буковину вздовж і впоперек і таки знайду вас. Чому тобі бракує ніжності якраз тепер, коли вона мені така жадана? Ні, любий муже, як настане лиха мить і ворожа стріла полетить в твої груди, я підставлю свої. Так буде мені легше. Краще буде. Солодше, любий мій...— І Артемія опустила чоло на його долоні.

Дитинка був уражений силою, чистотою й благородством, що випромінювалися з її душі, збуджуючи в ньому тугу за іншим світом, справедливим, гарнішим і достойнішим цієї вродливої людської дитини, яку називає своєю

жоною. Узяв дружину за руку й повів у двір. Порівнявшись із возом, на якому чекали їхні батьки, сказав:

— Їдьте, Артемія зостанеться.

Григорко Голубий глянув здивовано, не розуміючи, чому сталася така раптова зміна. Однак не допитувався, знав — донька має в грудях щось тверде й непокірне. Звів примирено руки й проказав:

— Благословляю вас, діти мої!

Коні рушили. Прощально прогук перекидний міст.

Густі луки глухо шуміли, розмахували довгим гіллям старі верби, поскрипуючи журливо од рвучкого вітру, який то налітав на землю, то завзято розштовхував хмари, що насувалися темними вереннями із заходу й погрожували важкими дощами. Земля ж напилася досхочу й більше їх не приймала — вся встелена калюжами, заросла бур'янами. Кириня та й годі. Всюди болото, хати обтраскані до вікон, навіть кури такі забрьохані, що й на курей не схожі.

Вже хочеться, аби настало верем'я. Може, вітрисько, що звівся, відстрашить, повідганяє сіре й чорне громаддя хмар. Він добре знає свою роботу — ось де-не-де вже просушує дорогу, розкисла твань застигає від його дмухання, сушує дорожку, розкисла твань застигає від його дмухання, покривається груддям. Вдоволено колихаються луки — во-ди Пруту покірно ввійшли в береги, не підмивають коріння, не б'ють патиччям і колодами, принесеними аж із гір, не згинають немилосердно молоді дерева до самої ріни, а хлюпають, правда, ще дуже сердито, ударяючись в правий берег.

Вій, вітрику, буйночубий козаче, бо, ади, навпроти Зеленева лівий берег річки, рясно порослий верболозами, за якими хиляться верби й хитаються вільхи, а далі — граби, тополі, явори, все ще у багнищах і калюжах. Вони не дають проходу по єдиній дорозі, кудюю щоднини просуваються валки возів. Там єдине місце, де можна перейти убрід заго-нистий Прут — річище підняло ледь вище лівий бік, і води зливаються до правого берега, настирно його підмивають, підточують. Якщо мандрівник, купець чи селянин збере сили і, спираючись на якийсь дрючок чи палюгу, сміливим поривом перетне ту, не дуже широку, смугу води, то річка Прут, вважай, перейдена вбрід. Безперечно, в такі дні, коли дощі вже не шумлять, а хвилі повертаються в звичайне русло, можна переправлятися цілком упевнено, не боячись, що несамовитий Прут зіб'є з ніг і поволочить по

своєму ребристому дну. Краще, звичайно, верхи на коні чи на возі, бо вода завжди сягає вище пояса.

— Вже можна пускатися, хоч і обачно,— мовив Дитинка, спостерігаючи за швидким плином.

— У засушливе літо тут і курка перейде. А тепер і комонникам буде кепсько.

— Іншого шляху немає, пане отамане,— обізвався Штефанко Бурій.— Ми ж постаралися, аби селяни поховали всі човни. Бучок мусить переходити вброд.

Дитинка, супроводжуваний Заплітним, Артемією, Кожухарем, Бурим і Тихолізом, не затримувався довго коло броду. Там час від часу проїжджали возами різні люди, особливо купці з Снятина до Чернівців, й могли б розповісти в дорозі Бучкові, що коло Зеленева якісь незнайомці щось роблять на березі річки. Бучок же мусить бути впевненим: на нього ніхто не підсідає, ніхто не чигає. В гушавині дерев та кущів, трохи вище від броду, не видно було коней, ватажани уникали найменшого шарварку.

До ватаги пристало безліч шипинецьких, дубівецьких та лужанських кріпаків, вони притягли з собою заховані в луках човни. На них і перебиралися на протилежний берег, де вже була менша частина загону.

Дитинка прискіпливо оглядав верболози й береги. В одному місці його очі прикипіли до розкиданих на зарінку грубесних і тонких стовбурів ялин, усілякого патиччя. Усе те було викинуте на берег оскраженілим Прутом, який, крім власного непотрібу, мусив приймати ще й від Черемошу, а тому сопів, як розлючений бугай.

— З цього могли б бути добрячі дараби, правда, Васильку? — спитав Дитинка. Він завжди схилявся перед здоровим глаздом свого побратима. Хотілося, аби й цього разу Заплітний схвалив його думку, яка прийшла зовсім несподівано.

— Що, пустити їх на Бучка та його вояків, як залізуть у воду? Це ти замислив, отамане?

— А хіба погано?

— Ще й як добре. Якраз уночі, при переправі.

— Уднину теж,— докинув Бурій.— Коли буде в ріці багато возів і коней.

— Спробуймо, пане отамане,— подав голос Тихоліз.

Дитинка замислився. Відтак повів далі:

— Треба використати все для того, щоб побити Бучка. Все...— Зиркнувши на Тихоліза, мовив: — Ти, Йванку, якийсь майстер, зробиш дараби. Вибери у поміч з десяток

газд. Вийде гарна зброя,— Дитинка посміхнувся.— Зроби три штуки. Тут є з чого.

— Зроблю, пане отамане. Лужанські та шипинецькі люди допоможуть. Вони все вміють.

— Так, як ти — бочки? — кольнув Бурій.

— Облиш, Штефанку, тепер не час,— відказав Тихоліз. Після того, як побував у руках чернівецького ката, він став цілком іншим чоловіком. Дивився на Бурого, як на архангела Гавриїла й завжди говорив з ним поштиво, без найменшого бажання покепкувати чи поглузувати.

Дитинка ледь примружив очі й довго дивився вздовж ріки, неначе вже бачив, як на каламутних запінених хвилях несеться із скаженою швидкістю дараба, ось вона врізається в десяток коней з вершниками, звалює їх у воду й тягне в лиховісний вир підступної ріки...

Іванко Тихоліз вернувся до людей, що ховалися в лузі, й небавком трохи вище, за закрутом ріки, зацокали сокири. Стягалися колоди, стовбури, грубі й тонші, зв'язувалися скрученими з буйної лози та молодих грабків вужівками, а також вужищами, воловодами і всіляким мотуззям, принесеним парубками з села. Коли надворі почало сутеніти, на нестримних хвилях вже гоїдалися прив'язані до берега три дараби.

Вивідачі, що постійно снували над Прутом, протягом усього дня не передали ніякої звістки про ворога, не було жодного гінця, а то означало, що Бучок ще не кивається з Чернівців. Штефанкові люди, які сиділи в засідці біля Зеленева, просто змудилися й кляли Бучка на чім світ стоїть — напився, мабуть, у Чернівцях, а хлопці вже ноги відсиділи. Сердилися й ті, що залишилися в лузі, на лівому березі.

Дитинка розіслав гінців уздовж берега, підозрюючи, що Бучок перейшов Прут в іншому місці, хоч і був цілком певен — стільник не міг того вчинити.

Чекання було довгим і нестерпним. Під кінець наступного дня примчав Герасим. Його кінь зухвало знехтував сердитими хвилями, продзвенів копитами по сірому зарінку й опинився в лузі перед білим конем отамана.

— Пане отамане,— промовив збуджено,— вони вже вийшли з Чернівців. Попереду йдуть верхівці, потім — вози з обозом. Мають навіть гармати. Після возів — решта вояків.

— Скільки гармат?

— Дві, здається.

— Для Циганського монастиря тягнуть,— засміявся Дитинка. А скільки найманців?

— Десь із сімсот, пане отамане.

— Дякую, Герасиме. Можеш іти.

Дитинка, кивнувши Артемії й Заплітному, аби слідували за ним, пристрожив коня.

Ніби перелетіли річку. За якусь хвилину вже були на протилежному березі. Побратими чатували на високому й крутобокому пагорбі, який стрімко обривався над єдиною дорогою, й не сподівалися, що прийде аж трое. Та ще й Артемія, до якої почували майже побожну шану. Коли вже така жінка з ними в одній лаві, то не можна зганьбити себе, треба показати нападникові, проти кого сунеться із своєю бранджею. Хоч надворі стемніло, білого румака отамана помітили здалеку. Прив'язавши коней у видоліні, всі трое не без труднощів добралися на вершину горба. Бурій став перед ними на весь зріст. З ним було біля сорока побратимів.

— Бучок уже в дорозі, незабаром буде тут,— Дитинка провів зосередженим, спокійним поглядом по людях.— З ним багато вояків, має навіть гармати. Та нас не злякати, правда?

— Перша каменюка полетить у його дурну голову,— сказав Ластівка.

— Ніхто нам не страшний, отамане, коли ти з нами,— почувся чийсь запальний голос.

Іншим разом отаман не звернув би уваги на ті слова, але тепер вони змусили серце закалатати якось особливо. В його очах побільшало блакиті. Твердим, упевненим тоном вів далі:

— Спочатку вергніть кам'яну зливу на тих, що йтимуть за возами. Зненацька і всі разом. Відтак палить з мушкетів і пістолів. Нарешті пустить у їхні скупчення хмари стріл з луків. Вояки зчинять крик, гармидер, внесуть цілковите безладдя, натиснуть на передні ряди, ті кинуться стрімголов під наш вогонь. Якщо ж спробують обступити з боків, не чинить опору, вас мало. На березі чекатимуть човни. Як до них добратися — знаєте.

— Все зробимо, отамане, так, як ти кажеш,— запевнив Бурій піднесено, одним подихом.

— У їхні руки живими не дістанемось,— докинув Ластівка.

— Знаю, й вірю у вас. Хай вам таланить.

Дитинка відкинув пасмо волосся, що неслухняно спадало на чоло й спустився з пагорба.

Припрутською рівниною заволділа нічна тиша. Тільки шепіт злагіднілого вітру з лугами й деревами та ще сплески невтормовної ріки, що загонисто біла каламутними хвилями в берег, клубочилась піною, були її супутниками. Місяця проковтнули густі хмари, яких вітри досі не спромоглися розігнати. Але темрява не псувала настрою Дитинці, а навпаки, допомагала сховати від Бучка, що в нього мало людей. Однак час від часу хмари перехрещувалися сліпучими блискавицями, пропалювали ними морок, погрожували гуркітливими громами, примушуючи думати про зливу. Дитинка страх як не любив набридливої мокротечі, слюти, яка псувала порох і ніби розідала людям кістки. Та він даремно журився — дощові хмари чемненько спинилися на далекому видноколі і, виливши воду з цєбрів та коновок горам на плечі, попливли ночувати кудись на угорську землю.

Вже вкотре за ці дні Мирон подумав, що немає, мабуть, нічого гіршого, ніж чекання. Навіть кінь вигравав на шорсткуватій ріні — ніби відчував господарів неспокій і наближення ворога. Дитинка був упевнений у вірності побратимів, і все-таки мучив себе сумнівами, чи не чинить помилку, йдучи з однією сотнею проти багатьох сотень озброєних найманців. Безліч разів поставало це запитання. Десь у глибині серця лунала відповідь: так, це єдиний шлях для буковинського люду. Дитинка знав, що такою силою, як оце зараз у нього, не розгромить бранджу Бучка, але покаже кріпацькій бідності, що з ворогом можна й треба йти на герць, нападники мусять платити власною кров'ю за своє зухвальство.

Розділ двадцятий

С тольник Бучок наближався з сотнями найманців. Вів з собою й дідичів, що повтікали з Буковини від нещадності розбійника Мирона Дитинки. Серед них були вже знайомі нам — жалюгідний Софроній Кириак, підступний, мстивий і до краю затурканий своєю джупанесою Гафтонією Сава Рошка, упертий, тупий, але зарозумілий Кость Капотич з своїм приятелем Оврамом Кажаном. Був ще між ними й Лупул Строескул, потайливий

і шанобливий. Хоч він виміняв за ризи у ченців Вороніцького монастиря село Шубранець, але жити в тім селі не довелося, мусив тікати до Сучави — боявся ж Дитинки, як заєць дзуркала.

Загін не квапився. У цім краї ніщо не приваблювало вояків. До боярських садіб заглядати заковано, а тутешні селяни такі убогі, що в їхні домівки навіть не хотілося заходити — там лише злидота, страх і ненависть до всіх озброєних зайд.

Вояки, піші й кінні, просувалися дорогою, по якій вже сотні літ поскрипували валки купецьких возів із крамом, супроводжувані охоронцями, які мали вберегти від наскоків лицарів темного лісу. Довкола бовваніла старезна гушавина; вона не раз чула тупіт польських жовнірів, що мчали скидати зі столу Молдови того чи іншого воеводу, який не хотів підкоритися крулеві, бо на заваді стояв страх перед турецьким султаном. Вояки Бучка були стомлені й байдужі — їм не до душі гонитва за якимось розбійником, що знав тільки одне: цькувати дідичів. Най би самі бояри та їхні боярчуки озброїлися й розправилися гуртом, а не бігли до господаря скиглити, аби хтось інший підставляв голову під розбійницьку мочугу. Який хосен можуть дати ті розбійники? Таж від них, крім їхнього життя, нічого сінько не візьмеш.

— Що, задрімали, мої вірли? — промовив Бучок. Дорогою його брали в полон різні думки.

— У дримотливий край потрапили, твоя світлосте, — відповів по-німецькому один з найманців.

— Не журіться, дримота минеться, як тільки перейдемо Прут і вдеремося в те розбійницьке кублице, охрещене чомусь Циганським монастирем, хи-хи! — захихикав стільки кризь густі, вільно пущені вуса. — Повеселимося, коли той монастир стане нашим.

Софроній Киріак підвів свого коня ближче до Бучка, схилив поштиво голову й поправив:

— Моїм, твоя світлосте. Про це й наш славний воевода привселюдно сказав.

У Киріака тепер довге волосся, рясно переткане сивиною. Воно спадає аж на плечі, приховуючи від людського ока дірки, де стирчали колись вуса. Лице перев'язане тонкою білою платиною — неприємно ж, коли хтось бачить, що у тебе серед лица залишилися замість носа якісь дві мишачі дучки.

— Невідомо, боярине, чи розбійники здадуть його нам по-доброму. Може, треба буде гуркнути на них з гармат, й стіни розсипляться на порох. — Бучок обернувся до Киріака й засміявся йому у вічі.

— З гармат по моїй фортеці, твоя світлосте?! — вигукнув Киріак із здивуванням і обуренням. — Е-е-е, то зле...

— Для кого зле, боярине?

— Для мене, твоя світлосте.

— Та кажуть, ніби то фортеця не твоя, а купця Григорька Голубого, тестя розбійника Дитинки.

— Це брехня! Мені сам господь свідок, — звів Киріак очі до застеленого темними хмарами неба.

— Коли вже та фортеця називається монастирем, то ми її господу подаруємо. Гарзд?

Киріак не відповів, бо відчув, що Бучок не рахується з ним анітрохи, має ні за що. Зрештою, хто захоче мати за щось безносого й беззубого невдачу, коли порядні бояри його й на поріг не пускають. Щоправда, воевода Георгій Стефан поставився до нього прихильно, бо вважав Киріака жертвою Василя Лупула, згодний навіть повернути йому маєток — Денисівку й Циганський монастир. Але Софроній уже нікому не потрібний. Навіть Сава Рошка, який весь час зиркав на нього зверхньо й пихато, вишкірив зуби.

— Нащо тобі, безносий чоловічку, Циганського монастиря? Краще вже йди до справдішнього, от хоча б до Путнянського. Подейкують, наш світлий воевода Георгій Стефан почне незабаром його відбудовувати. Будеш разом з циганами подавати майстрам цеглу.

У темряві не видно було, якими очима подивився Киріак на свого колишнього приятеля, але Рошка почув досить виразну відповідь:

— Щось ти, Саво, починаєш пхати ложку в мою миску. Колись пошкодуєш...

— Хто, я? Ха-ха-ха! — Рошка задоволено зареготав.

— Гов, бояри, майте якесь лице. Вам не пасує сваритися якраз тепер, коли ми рушили проти розбійника, — втрутився Кость Капотич. — Побалакаєте тоді, як вип'ємо чару вина за нашу вікторію в Циганському монастирі.

Капотич знав, що між ними вже ніколи не буде доброї злагоди, але їх ще міцно зв'язує ненависть до Дитинки й бажання покінчити з ним назавжди.

Сутичка між Киріаком і Рошкою мусила обірватися, бо саме проходили попри прямовисну стіну високого пагорба, й звідти раптом посипалися каменюки, колоди, стовбури,

пні... Невидимі, вони безупинно летіли з мороку й гупали об спину, голови людей і коней, неначе стався якийсь страшний землетрус.

— О-о, а це що таке?! — почувся перелякані голоси.

— Ой, кара божа на нас! — хтось залементував.

Отетерілі, придурені ударами, вояки вилітали з сідел, заплутувались у стременах, падали на дорогу, під кінські копита. Коні здибалися, сполохано заіржали й рвонули вперед, до возів. Найманці, що йшли позаду, не могли второпати, чому люди кричать і коні казяться, і налізали на передніх. Доля посилала каміння або колоди, призначені й для їхніх голів.

Стольників Бучку одному з перших упала на плече відчутна каменяка. Він спочатку гойднувся, потім беркицьгнувся й повиснув. Кінь трохи поволік його за собою, відтак плігнув сліпо з дороги й сам покотився у яму. Бояри, яким пощастило більше, кинулися рятувати стольника.

— Ви живі, ваша світлосте? — заволав Рошка, витягаючи його з-під коня.

— Що за сваволенство серед темної ночі? — крикнув Бучок, прийшовши трохи до тями.

— Це обвал або засідка розбійників, — відповів хтось із дідичів.

— Привести їх зараз же сюди й повісити! — лютував стольник.

— Спочатку їх треба зловити, — зауважив Кость Капотич.

Бучка віднесли у безпечніше місце.

Крики, стогони, верески не вгавали. Коні, охоплені жахом, кидалися в якісь рови та вирви, заповнені водою, люди налізали одні на одних, не відаючи, що діється довкола. А каміння летіло, наздоганяючи й тих, хто вже проскочив. Біля пагорба лежала купа людських тіл.

Ззаду відчули небезпеку й зупинилися. Відтак усі кинулися раптом убік, до ліска. Але в них почали стріляти з мушкетів, ще й пустили десятки стріл із луків. Спробували відповідати стріляниною, хоч уже не бачили й самого пагорба. Хтось ревів:

— Вони там!

— То Дитинка з своїми розбійниками!

— Його треба обійти від ріки.

Знайшлися сміливіші, що наважилися пробратися до підніжжя пагорба, але та спроба закінчилася сумно: мушкети дихнули їм у груди вогнем.

Тріскотня мушкетів і пістолів, лементи поранених та вмираючих наповнили простір, сіючи панічний страх. Вояки вояків не впізнавали, до стрімкої гори вже не підходили — кожен був упевнений, що на голову впаде кам'яна брила. Якийсь час нипали в темряві. Виходу не було.

Стольник Бучок очумався й зрозумів важке становище свого загону. Біль у плечі й спині нестерпно дошкуляв. Він зіперся на обидві руки, подивився в темряву, де творилось безладдя, і промовив тихим голосом, що видавав страждання:

— Це — прокляте місце. На тім пагорбі засіли, мабуть, чорти. Скажіть воякам, аби обійшли його...

— Правду мовиш, твоя світлосте, тепер якраз той час, коли чорти бігають по світу й роблять людям шкоду.

— Авжеж, зараз опівніч, — підхопив Лупул Строекул. — Нам треба десь спинитись і зачекати до ранку. Чорти в цю пору не люблять жартувати. Переб'ють нас до одного.

— Мудро міркуєш, боярине Строекул, — похвалив його Сава Рошка, не відходячи від стольника. — На Буковині всі знають, що Григорко Голубий — чортів брат, а розбійник Дитинка — його зять.

— Чорти ж їм і фортецю збудували, — підтакнув Кость Капотич.

— Спішіть — най обходять! — наполягав Бучок. — Відпочинемо на другому березі Пругу.

Кость Капотич пробрався з кількома боярами поміж дерев до найманців, які запевдаливо стріляли на вершину пагорба. Але звідти ніхто не відповідав, ніби там нікого й не було. Вояки подалися спочатку ліском, а потім чагарниками до місця, де відлежувався приглушений Бучок. Поранених і вбитих лишили на божу волю.

Вояки й не підозрювали, що всі побратими на чолі з Штефанком Бурим спустилися по північній пологій стіні і, мов тіні, сковзнули до човнів, які чекали на березі.

Бучкові передні ряди, анітрохи не потерпівши від нападу, спішили щодуху до Пругу. Стольник навіть не уявляв собі, скільки людей у Дитинки і з якого боку вони могли ще напасти. Це насторожувало вояків. Надворі ж ніч, не видно, куди ступаєш, нападати легко, а захищатись майже неможливо. Тому чимскоріше на протилежний берег. Там безпечніше.

Біля броду вояки все-таки спинилися, щоб почути розказ Бучка — переходити чи ні, та розказу не надходило.

І почекавши ще трохи, вони вирішили самовільно почати переправу.

Вояки, піші й комонні, подалися пологим берегом, прислухаючись до шамкотливої скоромовки ріки, яка злостиво гнала свої розсерджені хвилі. З'юрмилися на широкому зарінку, постояли в нерішучості. Нічого не вдієш — треба переправлятися. Краше скупатися в студеній воді, ніж потрапити до рук розбійникам і позбутися голови. Десь недалечко лунала підозріла стрілянина, верески долинали аж сюди. Казна-що діється...

Перші з вояків — найсміливіші чи найбоягузливіші — роззулися й роздяглися. Охкаючи від холодного нічного вітру й води, яка безліччю зміюк кусала за оголене до пояса тіло, кропивою шмагала по литках, стегнах і гузаях, вони обережно ступали, довго мацали ногами брід, щоб не полетіти сторчма в якусь підводну вирву. Опиралися з усіх сил несамовитому розгону ріки і, зціпивши зуби, простували крок за кроком до берега. Діставшись, бігли з підскоком по ріні одягатися, ті, що залізли в ріку в одязі, роздягалися й викручували штани, онучі та виливали воду з черевиків. Усі кумедні на вигляд, жваво рухалися, дзвонили зубами, трусалися, почувалися вельми неприємно. Та в походах ще не таке буває, минеться й забудеться. Дехто навіть дістає їдло з похідної торби й морить черв'яка, бо незабаром наблизиться табун вояків, які зіткнулися з якоюсь засідкою, й не дадуть шматок хліба пролигнути — зухвало налізатимуть і штовхатимуться.

Під'їхав обоз. Коні теж недовірили й сторожко, пара за парою, ступали у хвилі, твердо спираючись міцними ногами об кам'янисте дно. На добре наладованих возах сиділи вояки, що тримали ворки з порохом у руках, біля них прилаштувалися найманці-хитруни, які не схотіли роздягатися, але й не схотіли намочитися до самого пупа. Для багатьох місця там не знайшлося, але знаючи підступність прутської течії, одні вцепилися за скрині возів та задинки, а інші — за кінську упряж. Чимало ввійшло в річку верхи трохи нижче від валки, яка приймала на себе напір хвиль і полегшувала перехід. Бувалі й досвідченіші лягали долілиць коням на спини й виходили цілком сухими.

Можна сказати, що переправа нікому не спричиняла якихось особливих прикросів, хоч більшість вояків виходили на зарінок мокрими до поперека. Ніхто не завважив, що почорнілою й схлипуючою монотонно рікою несеться із скаженою швидкістю якась чудовисько. Коли воно було

вже за десять кроків, на суходолі спохопилися й заверещали:

— Дараба! Дивись, дара-а-аба!

— Вертайтесь!

— Ру-у-ухайтесь!

— Жени бо-о-орзо! — кричали на візників, які з жаху мов несамовиті, гамселили коней, але те нічого не давало, бо тягар на возах був надто великий та ще й людей поначіплялося. Деякі позіскакували у воду, даремно намагаючись врятуватися бігом через швидкоплинну течію. Верхівці били коней кулаками, шаблями, сіпали відчайдушно за повіддя, впивалися острогами в їхні боки, кричали, проклинали бідних тварин, волали з відчаєм помочі й порятунку. Але рятуватися було вже запізно.

Дараба летіла, мов величезна чорна стріла, пущена мстивим Прутом. Потрапивши у вируючу течію, її колоди, різні довжиною, породою й походженням, нашвидкуруч зв'язані вужівками, неначе хотіли зігріти свої дерев'яні кості, мчали безтямно, сліпо, тручись відчужено одна об одну й пскрипуючи зловісно — начувайтесь, мовляв, усі, хто стане поперек дороги! Затягну під своє широке черево й залю горлянку запіненою водою, як старим пивом. Сп'янієте зі страху й ніколи більше не протверезитесь.

А може, Прут, цупко тримаючи дарабу, задовольняв свою стару, бозна від кого успадковану пристрасть хапати все, що попадеться, і волокти з собою, аби не нудитися під час довгої й неспокійної мандрівки до моря. О, старий Прут з дивацтвами! Він швидкий і цілеспрямований, мов рись чи голодний вовк, і примхливий, як молодий удівець. Любить пустощі й забави, але не може відрізнути ніжності від жорстокості. Скільки сміху й сліз, радощів і горя приносить навесні, влітку й до пізньої осені!

Прут наділив дарабу запаморочливою ударною силою. Вона із скаженим розгоном врізалася в обоз, збила з ніг людей і коней, підім'яла під себе. Перевернувши вози догори колесами, взялася їх тручати, тягти на ґлибінь, що починалася таки поблизу броду, на якийсь час накрила їх собою. Сяк-так зв'язані колоди від різкого удару розхиталися й почали розсипатися. Вояки, яким не дісталася від них і які ні в що не заплутались, не потрапили під важкі вози, спливали на поверхню й борсалися в розлучених хвилях, які затято тягнули кожного в немилосердний крутіж.

Темна вода неначе загула від Бучкових вояків. Вони натужувалися з усіх сил, щоб вибратися на мілке, та всі зусилля були даремні — вслід за першою дарабою неслася друга й третя, щоправда, трохи менші, але такі ж нецеремонні, як і перша. Вони підбирали й волокли свою здобич вдалину, відки вже ні пішки, ні верхи немає вороття.

Правий і лівий береги рясно встелені чорними тінями найманців. Їм поталанило. Вони в безпеці. Не встигли, правда, повикручувати мокрі штани та онучі й озуті черевики чи постолі. Почувши про дарабу, босими безштаньками зірвалися з місць і ринули валявою до ріки. Скупчилися над водою і з жахом спозирали крізь темряву, посилену туманом, сумний кінець собі подібних. Сповнювали морок викриками й лайками, але нікому не прийшло в голову рятувати невдах.

З луку зненацька одностайно вдарили в спини вояків мушкети й пістолі, провужкотіла густа хмара стріл, пушених з луків, потім задзвеніла ринь під кінськими копитами.

— До ноги їх, хлопці! — пролунав владний грудний голос Дитинки. Він зробив з ватагою стрибок і оточив воеводських недобитків щільним півколом. — Не дайте їм порозбігатися чи сісти в сідла!

Ватага улюлюкала, мов під час ловів на диких звірів. То був нестримний рев неблаганного жадання покари за кривди, наругу й здирства протягом віків. Знялася страшенна січа. Застигнуті з такою раптовістю, приголомшені найманці спробували втікати, але то була найстрашніша — ватажанська — дараба, яка не залишала надій на порятунок.

— Мотлош цю скверну, Иванку! Сповідай її на всі боки! — шаленів Штефанко Бурій. Його важенна мочуга миготіла в повітрі й падала, мов ковальський молот, на голови прибулуд.

Іванко Тихоліз, Бужениця та ще двадцяттеро побратимів щойно пускали дараби, а тепер орудують тут.

— Під корінь їх, побратими, щоб і на насіння не зосталося! — підігріває своїх хлопців Дитинка.

Він — у гущі бою. Отамана невідступно тримається Запалтний, а трохи віддалік — Бурій. Вже знають його запальну вдачу й не спускають в бою очей.

Отаманова шабля крає зі свистом нічний туман і довкола лягають трупи, трупи... Він бачить і чує все, що діється на зарінку, ніхто не сховається від його орлиного ока. Он уцілілий найманець хоче уникнути розплати.

— Озирнись, Ластівко, — вояка тікає в куші. Зроби йому на незабудь дірку між ребрами, — гукає Дитинка.

Дмитро Ластівка в один скік наздогнав утікача, прошив його списом, як велів отаман.

Чорні тіні металася, падали й знову схоплювалися на ноги, щоб утікати, але їх нещадно рубали, гамселили, краляли, трошили. Деякі рачкували по землі. Інші благаали пощади. Вершники покари пускали на них своїх коней і чавили, як нечисть, а тих, кому пощастило плюхнутися в ріку, виряджали годувати раків із стрілами між лопатками. Ринь під ногами стала слизькою від ворожої крові. Ватажани ще розсипалися вздовж Пруту, виловлюючи й добиваючи тих, що якимось дивом вислизнули й снували в темряві, толочили їх десятки кінських копит — ніби танцювали моторошний танець ненависті.

Жодного зайди не зосталося в живих — всі безмовно лежали вздовж броду, а їхні сполохані коні збилися в купу аж ген, де луги підходять до самої води. Коней ніхто не займав — хай заспокоються.

Після тієї незвичної й кривавої роботи ватага зникла серед верболозу і дерев. Запала тиша. Тільки Прут, як і перше, хлопав і шамкотів студеними хвилями, які неначе заспокоювали звитяжців своєю одноманітністю. Усі зібралися довкола отамана. Ця ніч видавалася їм важким сном із щасливим кінцем. Знищити зграю найманців і не втратити жодного побратима — таке не завжди буває. А в сьому все звичайне. Ватага просто приголомшила нападників кмітливістю й винахідливістю, продуманістю й раптовістю наскоку, збила їх з пантелику, викликала розгубленість і не дала змоги підняти зброю для оборони. Приблуди й не чинили опору, а деякі навіть запросили милосердя. Ті, що сподіваються в такій битві на добре серце супротивника, — дрантивні вояки, їхня доля — лежати на прутській ріні з відтягненими головами й прошитими грудьми.

Дитинка довго не міг отямитися. Сів на відземок біля Артемії й слухав смішні розповіді, як вояки-безштаньки летіли стрімголов у воду й плазували по камінню. Хлопці ніби силувалися довести отаманові, що вони не ликом шиті і не страшкові сини. Дитинка й сам це знав. Але від тих бадьорих слів йому розливалось тепло у грудях. Радий був їх слухати до ранку, але раптом звівся на ноги, стиснув губи й нахмурився. Заходив широкими кроками.

Побратими перейшли на шепіт. Неспокій отамана не минувся. Він зажурений. І це була правда. Дитинка думав про завтрашній день. Про нову битву. Ввижалося, як його звитяжці з шаленою завзятістю й швидкістю проносяться через брід і чинять страшенну різанину серед тих, що залишилися по той бік Пруту.

Уночі Бучок не нападе. Навпаки, побоїться, аби Дитинка не напав на нього. Тому й тримає своїх вояків готовими до бою. Отаман усе це добре зважив, не піде в своєю сотнею проти кількох сотень добре озброєних і лютих зайд, що розтаборилися на узліссі і в чагарнику. Про це повідомили вивідачі — шипинецькі кріпаки, які разом з Тихолізом і Герасимом пильнували ворожий табір. Бучок не думає відступати. Значить, з ним треба буде довго воловодитися, доки втече без штанів до своїх Ясс. Ой перемішаються ще не раз прутські хвилі з ворожою кров'ю.

Дитинка підійшов і сказав побратимам:

— Ми вже давно обідали. І невідомо, чи доведеться снідати. Тож хоч повечеряймо й коней нагодуймо. Відпочинемо трохи. Завтра нас чекає пекло.

— Без пекла не буде й блага у нашім краю, пане отамане, — обізвався Бурій.

— Правду кажеш, Штефанку. Тому треба мати тверезий розум і дужі руки.

Ватажани дістали хліб і до хліба. Замовкли на якийсь час. Покашлювали вартові, розставлені Заплітним, та мирно пофоркували коні, вибираючи в опалках овес.

Дитинка вийшов з-межи дерев, пройшов луг і окинув зором протилежний берег. Та нічого там не розгледів — густий туман плазував над рікою.

Артемія сиділа на кожусі, розстеленому на купі накошеної трави, й водила очима за Мироном, заглибленим у роздуми. Лець землі торкнувся досвіток — люди вже були у сідлах. Не заспала й Артемія. Підійшла до Мирона й несміливо запитала:

— А що мені робити, отамане? — дивилася некліпно йому в очі.

— Стоятимеш на чатах. Трохи вище від того місця, звідки пускали дараби. Хочу тебе бачити перед битвою.

— Я примчу, — відповіла коротко й подалася з кількома вершниками. Зупинилися на невеличкому горбку, звідки все було видно, як на долоні.

Вже й сонце зійшло. Надпрутянська рівнина ожила, повеселіла і сповнилася якогось солодкого щему. Туман по-

вільно відривався від ріки; поповз, трясучись, на береги, де сховався до наступної ночі у вологому затишку молодих і старих верб та вільх, які розкошували довкола мочар, що майже ніколи не висихали. Ріка засвітлилася рожевим полум'ям, верболози й дерева скоротили свої тіні, підбравши їх охоче під себе. Заворушилося птаство, протяло табунцями повітря й понеслося шукати поживи. Прут став привабливішим — з минулої ночі він теж їхній побратим і спільник.

Вітер ущух. Хмари де-не-де сонно розляглися, гріючи після холоднуватої ночі свої боки на сонці.

Артемія увесь час спостерігала за протилежним берегом, намагаючись запримітити все, що там діялось. Але там нічого не діялось. На узліссі та в чагарниках стояли коні без верхівців. Чи це не Бучкові хитрощі? Залишив, мабуть, якусь сотню для ока, а решту десь готує для стрибка. Кожної миті ця її коханого Мирона можуть посипатися ворожі стріли й кулі.

Дитинка чекав у напрузі, коли стольник Бучок наважиться нарешті погнати до броду зграю куплених воеводою вбивць. Мушкети, луки, списи, мочуги, сокири, ціпи й коси — все це найжачилося в лузі, теж оповите чеканням. Люди були на добрих конях, навіть кріпаки з близьких сіл, які вчора пристали до них пішими, сиділи в сідлах оббитих шкірою. Штефанка Бурого упросили сісти на молодого й високого баского коня, якого він з гордощами назвав Буцефалом. Своєю низькорослу конячину припнув до граба, щоб після битви забрати з собою.

Бужениця виліз на вільху і звідти спостерігав за ворожим табором. Відняв од чола руку й збентежено промовив:

— Отамане, вони вже на конях, озброєні. Гейби зібрані вертатися додому, а, може, й нападати. — І за хвилину знову: — Отамане, до річки скаче якийсь дурень.

— Бучок хоче, мабуть, переконатися, чи ми ще тут. Що ж, зараз дізнається. Заплатимо дурневі за його цікавість.

— Це я зроблю, отамане, — обізвався Заплітний.

Дитинка згідливо кивнув головою.

— Покажи, Васильку, як треба стріляти з мушкета. Заплітний зіскочив з коня й шугнув у луг, аж на самий край. Чекати довго не довелося. Вивідач зупинився в кількох кроках від броду. Він зухвало роззирався й ніби прислухався до рівного плескоту води. Та раптом ударив мушкетний постріл, і ворожий вивідач, схопившись за груди, повалився з коня.

— Отак треба стріляти.— В отамана засяяли очі від задоволення.— Вчіться у Василька.

А час минав повільно й бентежливо, загострюючи й розпикаючи в людях спопеляючу лють і бажання повторити те, що вчинили вночі. Ця передгрозова напруга аж стомлювала. Та якраз тоді, коли й не сподівалися, поміж дерев і кущів з голосним понукуванням вилетіла вкрай схвильована Артемія з побратимами.

— На нас наступають, отамане,— мовила з тривогою.— Ціла хмара... Зо дві-три сотні. Рвуть землю під собою.

— Хто, Артеміє? — спитав Дитинка упівголоса. Аж потемнів з лица.

— Вояки Бучка, отамане. Мабуть перейшли Прут в іншому місці.

На обличчі Дитинки не ворухнувся жодний м'яз, тільки очі набрали металевого блиску. Невже якась частина Бучкового загону, приславши пильність ватажан, прослизнула поміж дерев і переправилась через ріку, щоб ударити йому в спину? Щось боляче тельнякнуло в серці від цього здогаду.

Дитинка розправив плечі, рішучою ходою підійшов до коня й скочив у сідло. Ватага не зводила з нього тривожного, очікувального погляду.

— Побратими! — промовив неголосно, але твердо, — нас перехитрили. Бучок замислив ударити нам одночасно в спину й груди. Та йому не поталанить. Ми відступаємо. На коней, мої славні побратими! Всі чуєте?

— Чуємо, отамане!

— Вертаємось у Чорнівський ліс — там поміряємось силами з боярами та їхніми найманцями. Я вам забороняю здаватися живими в руки ворога. Вас чекає шибениця або паля.

— Ми це знаємо, отамане. Не здамось! — пролунали голоси.

Здалеку вже долинали якісь вигуки і дрібний тупіт кінських копит. Зграї ворон злітали з дерев.

Сотня рушила. Коні не бігли, а летіли, спритно обминаючи перешкоди, перестрибуючи через рівчаки, вибої. Не промчали й п'ятисот кроків, як Дитинка озирнувся й побачив, що на березі Пруту злилися два потоки людей, а до рога аж кишла од вершників. Отже й ті, яких він чекав, нарешті перескочили через брід і тепер женуться за ним довжелезною змією. Вояки із шкіри пнулися, щоб скоротити відстань, наздогнати й знищити Дитинку. Він приму-

сив їх всю ніч бути на чатах; не стулити ні на хвильку повік і потерпати зі страху перед новим нападом. До всього ж, вранці ще й скупалися в холодній прутській воді. А його ватага не дуже велика, з нею можна швидко впоратися.

Петро Кожухар і Штефанко Бурій знали в цім краї кожну стежку, калюжку й рівчачок, вони вели перед, аби ватага не збилася на манівці, не втратила дороги зараз хвилини. Їхні очі жадібно впивалися в причаєну далину, що мерехтіла на обрії, мов якесь жадане, рятівне марево. Там упертий Бучок матиме з ними бесіду, там дадуть йому напитися його власної крові.

Дорога до Лужан промайнула швидко. Миртіли тини, дерева, а люди ховалися хто куди. Так споконвіку. Не доїжджаючи до Мамаївців, Бурій і Кожухар звернули з бітої дороги на вузький путівець між калюжами застоєної води, яка зібралася на полях за кілька днів невгамовних злив. Попростували до густого й довгого ялинника й зникли на якийсь час. Відтак знову виринули на поле й піднесли дух переслідувачів. Гонитва стала запеблішою. Та незабаром вояки збилися з дороги, заплутались між горбами й застряли в якомусь вибалку. Це їх трохи затримало. Доки вибралися на правильний шлях, Дитинка став майже недосяжним.

Ватага мчала полями, перелісками, чагарниками *попри Шубранець, Рогізну, Задубрівку до Чорнівського лісу. Кожухар і Бурій кривуляли, заплутуючи сліди й збиваючи ворогів з пантелику. Дитинка розладнає їхні лави, заманить у хащі й покаже по чому лікоть киселиці. Ще вчора тих лапайдухів було багато, тепер стало менше, а завтра геть їх прорідить. Бучок мусить накласти головою. Якщо не тепер, то в четвер. Дитинка знайде його і в самому стольному місті.

Дитинка, Артемія й Заплітний мчали на змилених конях позаду ватаги. До них був приєднався й Штефанко Бурій, але отаман послав його вперед. Протягом неспокійних років битв і небезпек отаман при звичаївся йти на ворога в перших лавах, а відступати — в останніх. Така в нього вдача. Ватага любила Мирона й вірила йому.

Чорнівський ліс уже близько. Якщо проскочать ще один горб, то почуватимуть себе в безпеці. Дитинка, мружачись проти вранішнього сонця, мовив з притиском:

— Хоч і відступаємо, Артеміє, але звитяжцями є ми, а не вони. Не ми встелили прутські береги трупами, а вони.

Я, щоправда, вчинив раніш кілька хиб. Не хотів проливати людську кров на рідній землі. А так не можна. Нас ніхто не пожаліє. Надалі буде інакше. Потім я не збільшив загін і не захопив Хотинську фортецю. Тепер не страшні були б ніякі найманці. Але все те ще зробимо. Вони прокленуть той день, коли приплентались на нашу Буковину.

Артемія збагнула: Миронові муляє в душі від того, що він тікає, не прийнявши бою. Зачекала, доки порівняється з нею, й мовила:

— Най женуться за нами, най... Як зайдуть у наш ліс, то вже не вилізуть, більше не побачать сонця на небі.

— За один раз дуба не зрубаєш, отамане,— відізався Заплітний. Він їхав попереду Артемії:

— Гадають, ми шмигнемо в Циганський монастир, як миші в нору, а вони обступлять нас з усіх боків, ударять з гармат і по всьому. Ми, розуміється, не можемо їм заборонити тішитися надією.

— Вони — дурні, Миронку. Сподіваються, що знову вільготно запанують у нашій домі. Риба ще в ріці, а вони вже петрушку кришать,— весело засміялася Артемія.

Її сміх продзвенів у Мироновім серці, як співанка.

— Отамане, загін Бучка зараз буде тут. Треба поспішати,— сказав Заплітний.

— Не хвилюйся, Васильку. Стольник не дуже хоче здібатися з нами. Він задоволений, що ми простуємо до Циганського монастиря.

Дорога звернула ліворуч і оперезала залісений горб. З правого боку темнів яр, в який неначе й сонце не проникало. Дитинка стримав свого коня й поринув у роздуми. Настав дуже непевний час. Зважитися на бій не може: вести своїх побратимів ворогам на поталу — злочинно. А що має робити? Як витлумити до ноги воеводських найманців. В уяві ділив побратимів на частини, кожна з них розлучена й завзята, робила наскоки з боків, укокошувала по десять-двадцять зайд й умлівіч зникала в хащах. Переслідувані повинні стати грізними переслідувачами. О, Бучок не винесе ніг з цієї землі!

Артемія весь час їхала в кількох кроках попереду. Раз у раз притримувала коня, аби перекинутися словом з Мироном. Її вродливе обличчя трохи загострилося від тривожної, невиспаної ночі, й від того вона неначе стала ще вродливішою, мужнішою — жіноча лагідність, м'якість ледь-ледь притупилися, згладилися. Вона обернулася до мужа і раптом ніби задеревіла. Пекучий відчайний біль

пронизав її гарячою стрілою — за ними гналися навскач, мов жахні привиди, верхівці Бучка. Ось підступна доля й приготувала останній і невідворотний удар. Пронизливо зойкнула:

— А-а-ай! Мироне, дивись! Варуйся...

Дитинка озирнувся й сіпнув щосили за повіддя. Кінь здибився й обернувся на задніх ногах до переслідувачів. За кілька кроків од нього, блискаючи піднесеною шаблею, з'явився безносий і безвухий Софроній Киріак, за ним ще троє. Їхня нагла поява таки збентежила отамана. Смерть дихнула в обличчя крижаним подихом.

Киріак не сподівався за крутим поворотом дороги настигнути Дитинку, він просто хотів добратися першим до Циганського монастиря. Був певен, розбійники не настільки недолугі, щоб пхатися між вали, за браму, як у пастку, в той час, коли за ними женуться ще багато сотень знавіснелих вояків. Ні, розбійники там не затримаються, а похапцем заберуть коштовні речі й зникнуть у лісах. Тоді він, Киріак, стане повноправним господарем фортеці, опустить перед стольником Бучком міст і запросить до себе на гостину. Але побачивши Дитинку, який не дуже квапився тікати, Киріак отетерів. Спинився, як укопаний. Згадав лови на звіздохолого оленя і рожеві надії геть вивітрилися з голови. Проте зблиснула й інша думка: Дитинка ж без охоронців, тільки з Артемією. Скидалося на те, що його покинули. Треба спробувати щастя — навіки розквитатися з своїм найненависнішим ворогом. Зараз така нагода, яка не завжди трапляється.

Киріак обернувся до насторожених Сави Рошки, Костя Капотича і Лупула Строескула. Проказав хрипким від злості й хвилювання голосом:

— Нас четверо, бояри... Тепер або ніколи. Обступимо з усіх боків і — на капусту розбійника! Його величність воевода віддячить нам за звитягу.

Бояри — ні пари з уст. Завагалися. Не вірили в слова Киріака. Знали, на що здатний отаман розбійників.

Киріак шарпнув білу платину, яка ховала дірки на місці відрізаного, — йому важко було дихати — і здибив коня.

Дитинка випростався в сідлі, став твердо на стремена. Шаблі зблиснули крицею і зігнулися з оглушливим дзенькотом.

— Вже давно тебе шукаю, розбійнику! — Люто кричав Киріак з деренчливим хрипом у голосі. — Світ мені дошками забитий, життя стало тягарем, бо ти живеш на світі.

— Я той тягар зіпхну в могилу разом з тобою, ненатлий хижаку! — пообіцяв МIRON.

— Мені й у пеклі не буде гірше, ніж тепер...

— Твоя сповідь мені не потрібна. Ось зараз пошлю тебе до бога, там і сповідайся, — глузливо засміявся отаман.

Спопеляли один одного ненавидячими поглядами. Вискрешували іскри, як колись на галяві. Вузька дорога важко їх уміщала. Дитинка налягав на Кириака, але старався не переходити на його місце, аби не обернутися спиною до Рошки й Капотича, які стояли наразі незрушно на невеликій відстані. Та ось на поміч Кириакові пустився з довгим списом Сава Рошка.

Артемія не розгубилася. Вона весь час тримала стрілу на тятиві свого лука, але не могла пустити її в Кириака, боячись поцілити в МIRONA. Тепер не було часу довго думати — стріла полетіла в Рошку. Тої ж миті взяла пістоль, але він уже не знадобився — Рошка схопився за горло, зсунувся з сідла на землю. Не можучи вдихнути повітря і захилинаючись кров'ю, бо в горлянці застряла стріла, він вужем звивався, корчився, хрипів, доки не заспокоївся навіки. Прискакав Заплітний.

Жахний кінець Рошки й поява Заплітного зле подіяли на Капотича й Строескула, — вони швидко дали ногам знати.

Кириак залишився без підтримки. Відскочив на кілька кроків і почав витягати тремтячими руками з-під ремінної підпруги свій спис, а це наблизило його кінець. Дитинка швидше від нього дістав свого списа. Налетів на боярина як вихор, і з непередбаченою Кириаком спритністю прошив йому череву. Кириак гевкнув від скаженого болю й повалився коневі на карк. Кінь звився, бо смертельно поранений боярин мимоволі стис його боки острогами. Отаман підійшов ближче і чвахнув шаблею з такою силою, що Кириакова голова, мов гнилий качан, покотилася в куці.

— Мерзотні капуші! — кинув Дитинка, перевірши погляд на Рошку, який ще подригував ногами. — Якою міркою міряли, такою вам відміряно.

— Їм свиней пасти, а не битися з Дитинкою, — посміхнувся Заплітний, зиркнувши ласкаво на Артемію.

Кость Капотич і Лупул Строескул зупинились на досить великій відстані й звідти нашорошено стежили, готові будь-якої миті зірватися з місця і втекти. Отаман і Заплітний не стали гнатися за ними, аби не налетіти на вояків Бучка, які от-от покажуться. Обмежилися тим, що забрали коней, зброю і пустилися наздоганяти свій загін.

Запалені подивом очі Дитинки огорнули Артемію блакитним сльвом.

— Васильку, мене господь ошчасливив! — вигукнув Заплітному, що вів позаду боярських коней.

— Чим, отамане?

— Артемією! — голосно відказав, палаючи від приливу почуттів. — Вона сполохнула мою смерть, і та відступила.

Артеміїні вії здригнулися, бліді щоки знову взялися рум'янцем. Почувала себе щасливою, хоч усвідомлювала, що попереду чекають на них битви, небезпеки, поневіряння. Ніщо їй не лякало, тільки бути б разом з МIRONOM.

— Коли життя мужа під загрозою, справжня жона мусить стати воїном.

— Ти чуєш, брате, що вона каже?

— Чую, отамане. Її чесності не позичати. Бережи її.

— Молитимусь на неї.

Перед ними Циганський монастир. Міст опущений. Брама і всі двері відчинені. Всюди газдували ватажани. Укладали на коней речі, які могли знадобитися в лісах, і все те, що не встиг чи забув забрати Григорко Голубий до Кіцманя. До будинку, стаєн, стодол і хлівів заносили обремки соломи.

Дитинка перевів погляд на Артемію, яка мовчки дивилася на біганину побратимів. Чи не буде для неї важким ударом, що зараз доведеться назавжди розпрощатися з домом, в якому провела свої юні роки?

Артемія зрозуміла усе без слів, мовила до МIRONA:

— Скажи, любий, най підпалюють. Цей будинок хисткий притулок для щастя. Шукатимемо його в іншому місці.

Дитинка ще затримав на мить погляд на спокійному обличчі жони, потім перевів його на побратимів, що з'юрмилися довкола, й сказав:

— Підпалюйте і — на коней! Стольник з боярами наступає нам на п'яти. Не дамо поки що ніякої битви. Але війна між нами розпочалася.

У блакитне літне небо з розкиданими подекуди легкими хмарками піднялися величезні клубища диму. По перекиданому мості прогриміла сотня вершників й незабаром зникла в зеленому лісі.

Чернівці — Львів — Піщанда
1977—1979

БАЛАДА ПРО НЕСКОРЕНИХ ПРЕДКІВ

Історичне минуле Північної Буковини не користувалося увагою письменників. Українська література не мала донині жодного епічного твору великої чи малої форми, де б високохудожньо й проникливо було показано, як протягом багатовікового перебігу часу жило й боролось за свої соціальні та національні права плем'я слов'ян, русинів (так згодом називали себе українці Північної Буковини), якими були їхні почуття, думи, прагнення. А це ж маленька і самобутня гілка українського народу, яка у вирі надзвичайно важких століть зберегла свою рідну мову й слов'янську душу, що відбилася в прекрасному фольклорі й своєрідному побуті.

Цю неувагу можна, мабуть, пояснити тим, що письменники, які жили й працювали на Буковині (Ю. Федькович, С. Воробкевич, Є. Ярошинська, О. Кобилянська та ін.), були цілковито захоплені гострою проблематикою їхньої доби, й минуле рідного краю аж ніяк не могло витіснити або переважити в свідомості питань, що найбільше хвилювали сучасників. На наш погляд, у великій мірі стримувало появу таких творів й те, що матеріали про Північну Буковину почали здебільшого з'являтися різними мовами лише понад сто років тому. Процес їхнього осмислення, вивчення й тим більше пропускання через емоційну сферу белетристів був затяжним, повільним. Тут мали значення й такі фактори, як, приміром, естетичні уподобання, ерудиція, знання іноземних мов, ставлення до документів минулого, тощо. Одним словом, історичному минулому Північної Буковини не поталанило в художній літературі, хоч воно насичене вражаючими конфліктами, драматично-трагедійними ситуаціями.

Нарешті перед нами історичний роман Михайла Івасюка «Балада про вершника на білому коні», перший художній твір, який заповнює прогалину, веде читача в середину сімнадцятого століття й знайомить із панорамою життя й боротьби українського населення Північної Буковини.

Михайло Івасюк відомий широким колам читачів романами «Червоні троянди», «Вирок» і «Серце не камінь», документальною повісттю про буковинського комуніста Михайла Шеленка — «Весняні гро-мовиди», збіркою оповідань, багатьма поезіями й статтями, що публікувалися в колективних виданнях та періодиці. Письменник, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Чернівецького державного університету, протягом багатьох років успішно працював і на ниві фольклористики — наслідком його зусиль були

Думається, що Михайло Івасюк цілком підготовлений для розповідання цілени, якою є слов'янське минуле його рідного краю. Адже сам він — буковинець з діда-прадіда, а філологічна освіта й знання іноземних мов дає йому широкі можливості вивчати архівні матеріали в оригіналі. Зацікавлення історією, фольклором чітко проявилася в його художніх творах, а найповніше в романі «Балада про вершника на білому коні».

Хто ж цей героїчний вершник? Мова йде про селянського ватажка періоду народно-визвольної війни 1648—1654 років Дитинку, який підняв у 1654 році грізне повстання селян на Північній Буковині, що складалася в той час з двох великих повітів — Чернівецького й Хотинського. Серед історичних документів, які дійшли до нас, маємо цікаву лаконічну згадку в молдавському літописця Мирона Костіна. «Піднявся в ті часи розбійник, — пише він, — а саме Дитинка, який у всіх на виду, явно без перешкод ходив по Хотинському і Чернівецькому повітах і управляв селами. Воевода Стефан післав (проти нього — В. Г.) стольника Бучка з багатьма служилими людьми, які розгромили його (Дитинку — В. Г.) і всіх його людей розсіяли». З цього фрагментарного, але важливого літописного повідомлення видно, що буковинський ватажок Дитинка зумів організувати і надихнути на боротьбу з молдавськими та українськими боярами маси пригнобленого народу, як і Семен Височан на Покуті в 1648 році.

Отже, перед письменником М. Івасюком стояло складне завдання реставрувати події 325-річної давності. Аналогом може послужити хіба роман «Первоміст» Павла Загребельного, в якому автор теж відштовхнувся від одної-єдиної згадки в літописі про міст на Дніпрі й створив цікаве історичне полотно, що посіло помітне місце в українській радянській літературі.

Хоч в історичних джерелах, як видно, мало даних, проте в романі М. Івасюка широко висвітлюються ті важливі події, дається розгорнута картина тогочасного життя.

З самого початку роману автор тримає народного ватажка у полі зору, веде мову про його дитинство, зростання, участь у справах багатого, кмітливого й неспокійного буковинського купця Григорка Голубого, розповідає про любов Дитинки до вродливої, мужньої й ніжної Артемії. Це кохання дає привід Дитинці проявити на повну силу свої духовні якості — рішучість у діях, людяність, чесність і вірність рідному краю та його людям. А рідний край є не тільки тлом, на якому розгортаються події, це й щемкий біль і невтишиме сподівання на світлу днину.

Дитинка зображений як невід'ємна частка буковинського простолюду — згорьованого в стражданнях і вічній небезпеці, що звідусюди на нього чигала, доведеного до відчайного стану, перетвореного в безправну масу, яка неначе жила на світі лише для того, щоб паразитарна зграя нероб різних категорій і величии на щаблях феодальної ієрархічної драбини мала привільне життя.

Якщо уважно прочитати молдавські грамоти XVII століття, що дійшли до нас, то можна завважити досить промовистий факт: там йдеться переважно про дрібних і крупних феодалів, про їхніх предків і спадкоємців, закріплення за ними земель, про купівлю, продаж, поділ і даровизну сіл, про тягання й суперечки між маєтними та малоземельними боярами. А про буковинський люд, кріпаків, голоту, яка несла на своїх плечах усі життєві труднощі й злигодні, годувала своєю працею силу-силенну дідичів, ченців, воєводських «достойни-

ків», різних прибул-авантюристів, гинула під час татарських набігів і від морових пощестей, ніде навіть не згадується.

Буковинське селянство було остаточно закріпачене в 1646 році «Уложением» Василя Лупула. Кріпакам заборонялося переходити від одного боярина до іншого, втікачі переслідувалися, їх, щоправда, не вбивали (бояри дорожили дармовою робочою силою!), а лише ганьбили, спійманим улаштували «церемонію»: вели селом із зашморгом на шні, а потім якнайсуворіше примушували сусідів стежити за ними. Але протест зростав, опір боярству набрав найрозмаїтіших форм. Найгрізнішим виразом супротиву були опришківські чати, загони, дуже активні й мобільні, які будь-коли могли уникнути переслідувачів, перебравшись на Покуття. Недарма ж у 1649 році Василь Лупул склав з польською шляхтою угоду про взаємну видачу «кріпаків-утікачів і буковинських бунтівників».

Літописець Мирон Костін, наскрізь просякнутий в єзуїтських школах Речі Посполитої гнилим духом зневаги й ненависті до українського народу (Костін брав участь у битві під Берестечком і в Батозькій битві, звідки йому пощастило ганебно втекти), що повстав під проводом видатного державного діяча і полководця Богдана Хмельницького, назвав Дитинку розбійником. Однак, неначе забуваючись, він водночас стверджує, що Дитинка розпоряджався, управляв селами Хотинщини і Чернівеччини, тобто всією Північною Буковиною. Виникає питання: хіба ж розбійник, гідний погорди феодала, міг управляти такою великою територією, як Північна Буковина? Це могла робити, всупереч феодалним властям, тільки людина світлого розуму, великого серця, неабияких організаторських здібностей і авторитету серед населення. Він управляв селами у всіх на виду, без перешкод. Бояри безперечно, боялися нападати на нього, бо Дитинка з своїми побратимами міг постояти за себе, а простий люд шанував і підтримував свого заступника.

Отже, автор роману правильно прочитав лаконічні рядки літописця-феодала, який володів стома селами (чимало їх було й на Північній Буковині), а в другій половині сімнадцятого століття проявив себе як справжній кат для знедоленого народу. Літописець Йон Некульче повідомляє, що Мирон Костін, будучи перкалабом, спіймав сорок повстанців і звелів їх четвертувати, а їхні трупи розкидати потім на перехрестях доріг, щоб нагнати страху на нескорених селян. Тут доречно сказати й те, що Дмитро Кантемір, господар Молдавії і письменник, який після Прутського походу Петра першого (1711 р.) перейшов до Росії, у книзі про свого батька Костянтина Кантеміра так характеризує Мирона Костіна: «Він ніщо не вважав добрим і чесним, якщо не мав з того вигоди, користі». Тому нас не дивує його ставлення до особи Дитинки.

Народних звитяжців було в ті часи чимало, але Дитинка виявився найбільш відважним, обдарованим, кмітливим. В романі змальовано образи його побратимів — Хоми Гафенка, дяка Штефанка Бурого, Іванка Тихоліза, Василя Заплітного, Дмитра Ластівки, Василя Бужениці. Вони складають основний кістяк загону славного ватажка, є його «справжніми побратимами — хоробрими, сильними і упертими, як тури...» Це типові представники безправних низів.

Католицький єпископ Марко Бандіні, який перебував у Молдавії в 1646 році, засвідчує, що з 1634 по 1646 рік при дворі господаря Василя Лупула було страчено двадцять тисяч бунтівників — навіть місцеві бояри жажналися від такої жорстокості й кровожадності. Через десять років інший мандрівник, Павло Алеппський, писав, що за

двадцятирічне панування того воеводи було убито сорок тисяч бунтівників. Павло Алеппський, який належав до священного сану, вигукує з жахом і здивуванням: «Ми бачили тут таке, від чого хай нас бог боронить: їхні попи стають ватажками розбійницьких банд».

До цього слід додати, що заступники пригнобленого люду, доведеного феодалами і вищим духовництвом до відчаю, проймалися ненавистю і до монастирів, яких налічувалося кілька десятків у великому князівстві. Ті скупчення темряви й облуди були духовною опорою господарів і боярства. На монастирі часто нападали опришки, як це траплялося в 1622 і 1629 роках, коли в окремих з них залишилися тільки голі стіни. Видно, ті «святі» обителі влізли в печінки селянству. Зрештою, монастирі, не користувалися шановою й недоторканістю і в самих господарів. Під кінець свого князювання Василь Лупул, прочувши, що в стінах Путнянського монастиря Стефаново замурував великі скарби, наказав завалити весь монастир. Невідомо, чи знайшов він золото і коштовності, але надзвичайно цінний пам'ятник середньовічного будівництва, зведений грецьким архітектором Теодором, був дощенту знищений, лише згодом його відбудував воевода Георгій Стефан. Про це пишуть з презирством літописці Мирон Костін і Йон Некульче. Цей факт відтворений досить яскраво в романі М. Івасюка.

Треба відзначити, що антиклерикальний мотив у творі взагалі відрізний, і це не привнесено автором зумисне, а викликане історичними фактами епохи, адже духовництво, чернецтво не принесло нічого снісько позитивного в розвиток тогочасного північнобуковинського суспільства. Навпаки, церква, монастирі перебували на службі у феодалній верхівки, освячували гніт і сваволю бояр.

У романі відтворено й долю повсталих, які в силу різних несприятливих обставин опинилися в руках воеводських гармашів. Їх бездушно катували, вимагаючи видачі інших повстанців і тих, хто надавав їм притулок і допомогу в боротьбі проти феодалного ладу. Побратими Дитинки Іванка Тихоліза, котрого випадково спіймав боярин Апостол Чеган із своєю челяддю, чекало на Чернівцькій торгівці улюблене знаряддя тогочасних феодалних карателів — палля. У тому було не лише людиноненависництво, притаманне управителям буковинського краю, а й звіряча лють до простолюду, яке наважувалося виступати проти бояр та їхніх посіпак. Дитинка ж та його побратими не проявляли жорстокості, особливо тоді, коли їхній запеклий ворог був розбровений, вони обмежувалися тільки тим, що виставляли напоказ боярську нищість, внутрішню порожнечу, зоологічний егоїзм і продажність в ім'я спасіння власної шкури.

Роман «Балада про вершника на білому коні» побудований на міцній документальній основі, у ньому відчувається вдумливе прочитання автором архівних матеріалів і сучасних наукових праць. Малюючи епізод, в якому йдеться про зухвальство боярина-авантюриста Софронія Киріака, який з благословення Василя Лупула свавільно вдерся в садибу купця Григорка Голубого, автор правильно врахував той факт, що феодали використовували різні прийоми і засоби для захоплення чужих, особливо селянських земель¹.

Дуже цікавою є та частина роману, де змальовуються історичні події епохального значення для долі всього українського народу, керованого великим гетьманом Богданом Хмельницьким. Письменник

¹ Е. М. Подградская. Торговые связи Молдавии со Львовом в XVI—XVII веках.— Вид-во ЦК КП Молдавії, 1967, с. 89.

показує, що буковинська галузка українського народу вже в ті віддалені від нас часи виношувала мрію про те, щоб навіки з'єднатися зі своїми надніпрянськими братами, з російським народом. Це покляло б край стражданням, спричиненим розперзаністю ненажерливих турецьких султанів та їхніх візирів, сваволею боярства, пожадливістю воевод. У романі цілком правильно розкрито думку, що мрія про возз'єднання Північної Буковини з Україною й Росією зародилася в серцях простих буковинців. Автор, покладаючись на документальні дані, веде мову про те, що після возз'єднання України з Росією серед широких мас молдавського народу зароджується прагнення піти за прикладом Богдана Хмельницького. Вияви «зачарованості на схід» і раніше спостерігаються в цілому ряді фактів, як, наприклад, звернення молдаванів до Києва з проханням, аби звідти прислали їм учителів-ченців для поширення освіти в Молдавії. Це прохання задовольнили: Київські вчителі прибули до Ясс і розпочали плідну діяльність: за зразком Київської академії відкрили слов'яно-греко-латинську школу, в якій викладали слов'янську, грецьку, латинську мови, граматику, риторичку, арифметику. Однак київські вчителі незабаром були змушені припинити свою освітню роботу через конфлікт з грецькими дидакалами.

Георгій Стефан послав до Москви посла Івана Григор'єва з чолобитною, аби цар прийняв Молдавію до складу Росії. На початку квітня 1654 року цар Олексій Михайлович видає грамоту із згодою прийняти молдавський народ у лоно російської держави.

«Да и посланец твой,— мовиться в царській грамоті,— говорил, что ты, Стефан воевода, наказал ему и велел нашему царскому величеству бити челом и милости просить у нас, великого государя, чтобы мы, великий государь наше царское величество, тебя, Стефана воеводу, со всею молдавскою землею пожаловали, велели б тебя принять под нашу царского величества высокую руку...» — І далі: «...Жалуем, милостиво похваляем и под нашу царского величества высокую руку тебя, Стефана воеводу и владетеля молдавские земли со всею Молдавскою землею принять велим»¹.

Навесні 1656 року до Москви знову прибуло посольство Георгія Стефана, очолене сучасським митрополитом-Гедеоном і логофетом Григорієм Нянулом, для переговорів про перехід Молдавії в російське підданство, тоді ж були визначені й умови того переходу.

Як уже говорилося, ця епоха сповнена напрочуд різноманітними й цікавими як для історика, так і письменника подіями. Треба вчитатися і вдуматися в архівні матеріали, аби почути, як б'ються серця наших предків-слов'ян. Михайло Івасюк використав ті матеріали настільки, наскільки того вимагав творчий задум — показати народного ватажка Дитинку якнайправдивіше, не відриваючи його від історичного гла доби. І це слушно. Його Дитинка, ще зовсім молодий і нестямно закоханий у вродливу Артемію, постає перед нами як романтичний герой балади і водночас цілком реалістично змальований образ лицаря, який усвідомлює свою відповідальність перед обличчям краян і відданих побратимів. Він зберігає самовладання і розважливість за найскладніших обставин і ситуацій. І в цьому немає нічого незвичайного, адже отаман пройшовши суворий шлях у житті, загартував свій дух і силу в лавах Запорізького козацтва, навчився ненавидіти ворога ще в битвах з польською шляхтою. З тією ненавистю

¹ Исторические связи народов СССР и Румынии в XV—XIII в.: Документы и материалы в трех томах. т. 2, 1633—1673.— М.: Наука, 1968, с. 249.

і шаблею, подарованою йому Богданом Хмельницьким, Дитинка повернувся на білому коні до рідного краю, як втілення протесту проти сваволі й зажерливості тупого й зухвалого боярства. Дізнавшись, що стольник Бучок вирушив проти нього із переважачими чисельно найманцями, Дитинка, досвідчений воїн, чекає його навпроти села Зеленева, де, за архівними даними, річка Прут мала найзручніший і найбезпечніший брід, по якому переправлялися купецькі важки, простуючи до Снятина, Коломиї, Львова... Він глибоко і всебічно продумав план битви, тверезо зважив можливості свого невеликого загону. Спочатку перебив значну частину Бучкових вояків, а коли побачив, що не зможе здобути цілковитої перемоги, відступив, щоб зберегти життя своїх побратимів і вдатися до інших прийомів боротьби.

Мирон Костін пише, що загін був розсіяний. Чи так це було насправді? Відомо ж, що друга половина сімнадцятого століття була насичена ще більш драматичними класовими сутичками й битвами, в яких навіть сам літописець заплямив свої руки кров'ю народних заступників.

Про спосіб художнього бачення, розуміння й оцінки письменником своїх позитивних героїв хочеться сказати словами Ірини Вільде з передмови до роману «Серце не камінь». Письменниця вважає, що вони «завжди і всюди несуть у серці світле почуття людяності й людської гідності. Хоч життя часто їх б'є, віднімає у них найелементарніші права, глузує з них, перетворюючи їх у білих негрів на рідній землі, все ж вони ні у кого не просять пощади, а відповідають ударом на удар. Вони мстиві? Ні. Просто повноцінні люди, які не млявіють перед ворогом, бо у них є тверда віра в свою правоту в ріднім краї. Вони ніколи не перестають почувати себе господарями своєї землі».

Такі ж вони і в «Баладі про вершника на білому коні» — самовіддані, благородні, згуртовані довкола свого вольового отамана Дитинки, неначе відроджуються й випростовуються в битвах, бо їхні прагнення і дії спрямовані до одної заповітної мети — захистити занепащений боярами простий люд, покарати соціальне лихо й здобути будь-якою ціною право йти через століття пліч-о-пліч з братами по крові, православній вірі й мові.

Сторінки твору пронизує досить-таки відчутний романтичний струмінь, що посилюється й фольклорними елементами, — автор щедро розсипає їх у романі, а це надає йому поетичної піднесеності, баладності й, розуміється, читабельності.

Михайло Івасюк підняв із важкого і несправедливого забуття світлий образ народного лицаря Мирона Дитинки, який разом із своїми побратимами був носієм високої мрії, ідеалу, що окрилював буковинців аж до славних червневих днів 1940 року, коли відбувся величний акт возз'єднання Північної Буковини в єдиній Радянській державі.

Володимир Грабовецький,
доктор історичних наук, професор.

Івасюк М. Г.

I-23 Балада про вершника на білому коні: Роман
[Авт. післямови В. В. Грабовецький; Худож.
М. М. Томчаний].—Ужгород: Карпати, 1980.—272 с.,
іл., портр.

В останні роки читач познайомився з романами Михайла Івасюка «Вирок» (1976) та «Серце не камінь» (1978), які охоплюють події недавньої історії — боротьбу проти фашистських загарбників на рідній письменникові землі. У новому творі відображено життя українського населення Північної Буковини в середині XVII століття.

I $\frac{70303-063}{M215(04)-80}$ 27.80.4702590200

У2

МИХАИЛ ГРИГОРЬЕВИЧ ИВАСЮК
БАЛЛАДА О ВСАДНИКЕ НА БЕЛОМ КОНЕ
Роман

(На українском языке).

г. Ужгород, издательство «Карпати»

Редактор В. Т. Дзьоба

Художник М. М. Томчаний

Художній редактор В. О. Томашевський

Технічний редактор М. Р. Черкашина

Коректор Є. С. Павлик

Информ. бланк № 832

Здано до набору 13.04.80.

Підписано до друку 31.10.80. ББ 00585.

Формат 84×108¹/₃₂. Папір друкарський № 3.

Високий друк. Академічна гарнітура.

Умовн. друк. арк. 14,28. Обл.-вид. арк. 16,1.

Тираж 65000 пр. Зам. 977. Ціна 1 крб. 10 к.

Видавництво «Карпати»,

294000, м. Ужгород, пл. Радянська, 3.

Київська книжкова фабрика
республіканського об'єднання «Поліграфкнига»

Держкомвидаву УРСР,

м. Київ, вул. Воровського, 24.

